

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему **«ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ
ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ЛІТЕРАТУРИ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0112-з
спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»
освітньо-професійної програми
«Педагогіка вищої школи» Т. М. Вечорко

Керівник: доцент кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності, доцент,
к.пед.н. _____ І. В. Козич

Рецензент: доцент кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності, доцент,
к.пед.н. _____ Т. П. Голованова

Запоріжжя

2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра педагогіки та психології освітньої діяльності
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»
Освітньо-професійна програма «Педагогіка вищої школи»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Вечорко Тетяні Миколаївні

1. Тема роботи: «Естетичне виховання студентів закладу вищої освіти засобами літератури»

керівник роботи Козич І. В., к. пед. н., доцент

затверджена наказом ЗНУ від «26» вересня 2023 року № 1504-с

2. Строк подання студентом роботи: _____

3. Вихідні дані до роботи: вивчення літературних джерел, нормативної документації

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) визначити специфіку та особливості естетичного виховання студентів; дослідити потенціал літератури у формуванні естетичної культури студентів; розкрити особливості естетичного виховання студентів закладу вищої освіти на заняттях з літератури; визначити найбільш ефективні форми та методи естетичного виховання студентів під час вивчення літератури.

5. Перелік графічного матеріалу: – .

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Козич І. В.	26.10.22 р.	26.10.22 р.
Розділ 1	Козич І. В.	11.12.22 р.	11.12.22 р.
Розділ 2	Козич І. В.	03.05.23 р.	03.05.23 р.
Висновки	Козич І. В.	23.10.23 р.	23.10.23 р.

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	листопад	виконано
2	Робота над вступом	грудень	виконано
3	Написання першого розділу роботи	лютий-березень	виконано
4	Написання другого розділу роботи	травень-вересень	виконано
5	Написання висновків	жовтень	виконано
6	Оформлення роботи	жовтень	виконано
7	Рецензування	листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____ Вечорко Т. М.

Керівник роботи _____ Козич І. В.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Козич І. В.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 63 с., 43 джерела, 1 додаток.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та розробити методикі використання художніх творів як засобу естетичного виховання студентів закладу вищої освіти.

Об'єкт дослідження: процес естетичного виховання студентів закладу вищої освіти.

Предмет дослідження: форми та методи естетичного виховання студентів закладу вищої освіти під час вивчення літератури.

Методи дослідження: теоретичні: вивчення літературних джерел, нормативної документації; емпіричні: спостереження та самоспостереження; бесіди, анкетування.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що виявлено специфіку естетичного виховання студентів засобами літератури у закладах вищої освіти; проаналізовано тенденції і напрямки удосконалення педагогічної технології естетичного виховання студентів під час вивчення літератури.

Практичне значення дослідження: розроблені матеріали можуть слугувати теоретичною основою для визначення специфіки естетичного виховання студентів закладу вищої освіти; сформульовані положення та висновки можуть бути використані викладачами літератури у закладах вищої освіти у професійно-педагогічній діяльності.

ЕСТЕТИКА, ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ, КУЛЬТУРА, ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА, ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС, ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА.

SUMMARY

Vechorko T. M. Aesthetic Education of Students of a Higher Education Institution by Means of Literature.

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, findings, a list of references (43 items).

A characteristic feature of modern education is the orientation of its content-target aspects towards humanization, which means deep qualitative transformations in the strategy and tactics of education, taking into account, first of all, the personal factor. The main focus is on creating a favorable environment for each student, his education as a free, integral individual, capable of independent choice of values, self-determination in the world of culture. In the current conditions, the formation of an aesthetic culture in a student, which provides a valuable relationship to the surrounding world, an emotional and figurative understanding of reality, the development of the ability to perceive beauty in all its diversity and create beauty in the surrounding reality, becomes relevant. Aesthetic culture contributes to the formation of a social position based on humanistic values, harmonizes the student's emotional and communicative sphere, and optimizes his behavior. The formation of an aesthetic culture strengthens the personal relationship to the choice of a profession, aligns one's own needs with social ideals, ideas about values, activates internal resources, thus ensuring the self-realization of a person. All this presents the teacher with the important task of aesthetic education of the student.

The purpose of the study: to theoretically substantiate and develop a methodology for using artistic works as a means of aesthetic education of students of a higher education institution.

The research tasks:

- 1) to determine the specifics and features of aesthetic education of students;
- 2) to investigate the potential of literature in the formation of aesthetic culture of students;

3) to reveal the peculiarities of aesthetic education of students of a higher education institution in literature classes;

4) to determine the most effective forms and methods of aesthetic education of students during the study of literature.

Object of research: the process of aesthetic education of students of a higher education institution.

The subject of the study: forms and methods of aesthetic education of students of a higher education institution during the study of literature.

Part 1 “Theoretical and methodological principles of aesthetic education of students” the definition and specificity of aesthetic education is given, the means of aesthetic education of student youth are considered, literature is defined as a means of aesthetic education of students.

Part 2 “Experimental study of aesthetic education of students by means of literature” the peculiarities of the aesthetic education of students of a higher education institution were investigated, the practical aspects of the aesthetic education of students of a higher education institution by means of literature were determined, the peculiarities of the formation of the aesthetic culture of students by the means of literary local history were considered.

The developed materials can serve as a theoretical basis for determining the specifics of aesthetic education of students of a higher education institution; formulated provisions and conclusions can be used by teachers of literature in higher education institutions in their professional and pedagogical activities.

Keywords: aesthetics, aesthetic education, culture, aesthetic culture, educational process, literary education.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретико-методичні засади естетичного виховання студентів.....	12
1.1. Визначення та специфіка естетичного виховання.....	12
1.2. Засоби естетичного виховання студентської молоді.....	21
1.3. Література як засіб естетичного виховання студентів.....	24
Розділ 2. Експериментальне дослідження естетичного виховання студентів засобами літератури.....	36
2.1. Дослідження особливостей естетичного виховання студентів закладу вищої освіти.....	36
2.2. Практичні аспекти естетичного виховання студентів закладу вищої освіти засобами літератури	40
2.3. Формування естетичної культури студентів засобами літературного краєзнавства.....	54
2.4. Використання засобів образотворчого мистецтва на заняттях з літератури.....	61
Висновки.....	68
Список використаних джерел.....	71
Додаток.....	75

ВСТУП

Характерною рисою сучасної освіти є спрямованість її змістовно-цільових аспектів у бік гуманізації, яка означає глибокі якісні перетворення в стратегії і тактиці навчання з урахуванням перш за все особистісного чинника. Основна увага зосереджена на створенні сприятливої обстановки для кожного студента, його вихованні як вільної, цілісної особистості, здатної до самостійного вибору цінностей, самовизначення в світі культури. В умовах, що склалися, актуальним стає формування у студента естетичної культури, що забезпечує ціннісне відношення до навколишнього світу, емоційно-образне збагнення реальності, розвиток здатності сприймати красу у всьому її різноманітті і створювати прекрасне в навколишній дійсності. Естетична культура сприяє формуванню соціальної позиції, заснованої на гуманістичних цінностях, гармонізує емоційно-комунікативну сферу студента, оптимізує його поведінку. Сформованість естетичної культури підсилює особистісне відношення до вибору професії, приводить у відповідність власні потреби суспільним ідеалам, уявленням про цінності, активізує внутрішні ресурси, забезпечуючи таким чином самореалізацію особи. Все це ставить перед викладачем важливе завдання естетичного виховання студента. Ряд дисциплін дає викладачеві досить широкі можливості щодо виховання естетичних сприйняття та почуттів студентів, зокрема література.

Різні аспекти естетичного виховання досліджували вчені: В. Афанасьєв, В. Беспалько, І. Блауберг, Н. Волкова, Н. Кузьміна, В. Сластенін, І. Фрідман, М. Яновська та інші. Вони описують системний підхід як напрямок методології наукового розуміння, в основі якого лежить розгляд будь-якого об'єкта як системи; Л. Виготський, В. Давидов, С. Рубінштейн, М. Чванова та інші розглядають особистісно-орієнтаційний підхід до організації навчального процесу; В. Белінський, Т. Бугайко, Ф. Бугайко, Н. Волошина, А. Іванченко, Є. Ільїн, Н. Каменська, І. Кант, В. Сухомлинський, П. Яковенко та інші вивчали

різні аспекти естетичного виховання як важливого фактора розвитку моральних якостей людини. Праці вчених свідчать про те, що найбільшими можливостями в естетичному вихованні в навчанні мають в своєму розпорядженні гуманітарні дисципліни і особливо література.

В наукових джерелах зазначається, що література як навчальна дисципліна містить безцінний виховний потенціал. Вона дає можливість скласти уявлення про естетичне виховання і моральні канони минулих епох і сучасності; допомагає зрозуміти і навіть розв'язати часом досить складні етичні конфлікти. Література збагачує нашу моральну свідомість і вводить людину у світ естетики, тим самим сприяє вихованню всебічно розвинених, висококультурних людей, яким органічно властиві гуманність, самостійність суджень, принциповість у підході до явищ життя і власних вчинків.

Естетичне виховання – це багатоплановий диференційований психолого-педагогічний процес розвитку естетичних якостей і формування високоморального мислення, який проявляється в культурі поведінки студента.

Під естетичним вихованням засобами літератури слід розуміти не тільки розвиток якостей і здібностей, а й становлення цілісної, гармонійно розвинутої особистості, для якої характерно: сформованість естетичної свідомості, наявність системи естетичних потреб та інтересів, здібностей до творчості, моральної поведінки.

В сучасних умовах в системі освіти відбувається перегляд змісту, форм, методів, технологій морально-естетичного виховання учнів. Великий вплив тут надають світові глобальні процеси; посилення таких аспектів, як виховання в душі гармонії світу, краси, відносин, визнання самоцінності людини.

Вітчизняна система освіти та виховання розвивається на основі морально-естетичних принципів, які визнають неповторність особистості як суб'єкта виховання і розвитку; відносини в системі будуються на основі емоційного єдності і співпраці.

Вищі навчальні заклади покликані допомогти усвідомити підростаючому поколінню пріоритетну значимість духовно-естетичних цінностей у

самовизначенні і самореалізації особистості. Тому настільки актуальна задача, що стоїть перед сучасною вищою школою, – поєднання навчання і виховання в єдину систему, що сприяє формуванню інтелектуальної та духовної особистості майбутнього громадянина.

Література, як навчальна дисципліна, володіє величезними можливостями для вирішення цієї суспільно-важливої проблеми завдяки тому, що в ній самій закладені концептуальні погляди на світ авторів творів.

Вивчення та аналіз наукової літератури і узагальнення передового досвіду дозволили виділити ряд протиріч між: зростаючими вимогами в нових соціально-економічних умовах до культурного рівня підростаючого покоління та станом навчання і виховання в вищих навчальних закладах; існуючою системою естетичного виховання та морального становлення студентів та необхідністю її вдосконалення; наявною системою вивчення літератури та необхідністю її модернізації з метою підвищення уваги до естетичного виховання та формування моральних якостей учнів; сучасними вимогами до змісту з літератури у закладах вищої освіти і якістю проведення навчальних занять.

У цьому аспекті важливим постає питання про конкретні шляхи та засоби реалізації естетичного виховання на парах з літератури. Це зумовлює актуальність даної роботи.

Мета дослідження полягає в тому, щоб теоретично обґрунтувати та розробити методику використання художніх творів як засобу естетичного виховання студентів закладу вищої освіти.

Об'єкт дослідження: процес естетичного виховання студентів закладу вищої освіти.

Предмет дослідження: форми та методи естетичного виховання студентів закладу вищої освіти під час вивчення літератури.

Завдання дослідження:

1. Визначити специфіку та особливості естетичного виховання студентів.
2. Дослідити потенціал літератури у формуванні естетичної культури

студентів.

3. Розкрити особливості естетичного виховання студентів закладу вищої освіти на заняттях з літератури.

4. Визначити найбільш ефективні форми та методи естетичного виховання студентів під час вивчення літератури.

Методи дослідження: теоретичні: вивчення літературних джерел, нормативної документації; емпіричні: спостереження та самоспостереження; бесіди, анкетування.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що виявлено специфіку естетичного виховання студентів засобами літератури у закладах вищої освіти; проаналізовано тенденції і напрямки удосконалення педагогічної технології естетичного виховання студентів під час вивчення літератури.

Практичне значення дослідження: розроблені матеріали можуть слугувати теоретичною основою для визначення специфіки естетичного виховання студентів закладу вищої освіти; сформульовані положення та висновки можуть бути використані викладачами літератури у закладах вищої освіти у професійно-педагогічній діяльності.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ

1.1. Визначення та специфіка естетичного виховання

Естетичне виховання – це процес формування цілісного сприйняття і правильного розуміння прекрасного у мистецтві та дійсності; здатність до творчого самовиявлення, притаманна людині. Однак ця здатність вимагає свідомого, цілеспрямованого, планомірного і систематичного розвитку [1].

Підхід до оцінки сутності естетичного виховання та його завдань був різним у кожний конкретний період людського розвитку, тобто естетичне виховання має історичний характер. Наприклад, Ф. Шіллер першим увів сам термін «естетичне виховання» та вважав його за достатню умову для докорінних соціальних перетворень, коли завдяки естетичному впливу на психіку людини можуть бути розв'язані усі, навіть найважчі, соціальні проблеми [30].

Всебічний гармонійний розвиток особистості не можна уявити без її естетичної вихованості. Естетичне виховання передбачає розвиток в людини почуттів прекрасного, формування вмінь і навичок творити красу у навколишній дійсності, вміти відрізнити прекрасне від потворного, жити за законами духовної краси [16].

Якщо звернутися до історії педагогіки, то можна простежити, що видатні педагоги багато уваги приділяли естетичному вихованню особистості. Але їх погляди щодо виховання за законами краси, звичайно, були різними.

Павло Павлович Білецький-Носенко понад 30 років життя віддав вихованню сільських дітей та освітньо-педагогічних діяльності. Його педагогічні погляди проникнуті ідеями гуманізму, всебічного, гармонійного розвитку особистості, в якому на його думку, повинно мати місце моральне,

розумове, трудове, а особливо – естетичне виховання. Ним написані теоретичні праці, серед яких одна з перших у вітчизняній педагогіці присвячена проблемам саме естетичного виховання. «Про смаки естетичні» – це був великий внесок у розвиток української культури і освіти.

Григорій Савич Сковорода – видатний український педагог, поет, мандрівний філософ, представник етико-гуманістичного напрямку вітчизняного просвітництва. Будучи прихильником принципу народності у вихованні, він обстоював думку, що воно має відповідати інтересам народу, живитися з народних джерел і зберігатися в житті кожного народу. На його думку, мета виховання – підготовка вільної людини, гармонійно розвиненої, щасливої, корисної для суспільства. Він дбав про естетичне виховання, яке має облагороджувати людей, допомагати їм у житті та праці. Засобами естетичного виховання, повинні бути поезія, музика, народні пісні, краса природи, образотворче мистецтво. У вихованні Г. Сковорода пропонував такі методи, як бесіда, поради, роз'яснення, приклади.

Тарас Григорович Шевченко – геніальний український поет, художник, громадський діяч. Його педагогічні погляди виражені у віршах, публіцистичних і художніх творах. З творів Т. Шевченка постає виховний ідеал – людина з багатогранними знаннями і високими моральними якостями, яка вміє цінувати мистецтво. На думку Шевченка, людина повинна мати добре розвинені естетичні смаки, бути обізнаною з високохудожніми літературними творами, добре орієнтуватися в образотворчому мистецтві. Не зайвим є вміння малювати, гарно співати, грати на різноманітних музичних інструментах.

Софія Федорівна Русова – активний громадський діяч, перша жінка педагог-теоретик в Україні, письменниця. Принципово важливе значення у вихованні й навчанні дітей Софія Русова надала мистецтву спершу національному, а згодом і світовому. На її думку, все виховання має бути пронизане мистецтвом, естетичним сприйняттям, позитивними емоціями.

Антон Семенович Макаренко – один із найвидатніших педагогів, який збагатив світову педагогіку, вніс великий доробок у теорію виховання.

Великого значення А. Макаренко надавав естетичному вихованню учнів, вважаючи, що прагнення до прекрасного закладено в людині від природи. Засобами естетичного виховання він вважав красу природи, пісні, музику, образотворче мистецтво, художню літературу, кіно, театр, чистоту й охайність у всьому, розкішну шкільну садибу, приємне навколишнє оточення, естетичне оформлення класних кімнат, гарний одяг, естетику взаємовідносин у колективі тощо.

Суттєвий внесок у педагогічну теорію ХХ століття зробив видатний український учений-педагог та талановитий практик засновник гуманістичної новаторської педагогіки Василь Олександрович Сухомлинський. Важливу роль В. Сухомлинський відводить естетичному вихованню підростаючого покоління, вихованню красою. «Краса, – писав В. Сухомлинський, – могутній засіб виховання чутливості душі. Це вершина, з якої ти можеш побачити те, чого без розуміння і почуття прекрасного, без захоплення і натхнення ніколи не побачиш. Краса – це яскраве світло, що осяває світ. При цьому світлі тобі відкривається істина, правда, добро; осяяний цим світлом, ти стаєш відданим і непримиренним. Краса вчить розпізнавати зло і боротися з ним. Я б назвав красу гімнастикою душі – вона виправляє наш дух, нашу совість, наші почуття і переконання. Краса – це дзеркало, в якому ти бачиш сам себе і завдяки йому так чи інакше ставишся сам до себе» [40]. Він пропонує використовувати красу природи, красу слова, музики і живопису. Педагог має не тільки навчити дитину знати і розуміти мистецтво, а й сформувати в неї потребу милуватися природою і творами мистецтва, навчити творити прекрасне, насолоджуватися прекрасним, створеним власними руками. В. Сухомлинський у своїх творах акцентував увагу на духовному світі: «В юнацькі роки естетичні почуття й переживання усвідомлюються учнями як один з важливих елементів духовного життя. Задоволення потреб у сприйнятті прекрасного, величного, героїчного, комічного має велике значення в духовному житті передових юнаків та дівчат. В юнацькі роки естетичні почуття допомагають вихованцеві усвідомлювати свою моральну гідність, відчувати благородство своєї душі, розвивати моральні

переконання. У формуванні моральної гідності особистості величезну роль відіграє її естетичне ставлення до моральних дій і вчинків людей. В юнацькі роки більше ніж будь-коли потяг до красивого поєднується з прагненням до високоморального. Звідси – непримиренність юнацтва до всього аморального. Аморальне розглядається юнаками та дівчатами як вульгарне і потворне. Для морального самоствердження вихованців у юнацькі роки дуже важливо, щоб кожен з них на власному досвіді переконався, що таке краса, благородство високоморального вчинку. Естетичні почуття, викликані благородними вчинками людей, є для юнацтва джерелом невичерпної життєствердної сили, оптимізму, впевненості в благородності мети свого життя. Юнацтва чи не найбільше стосується закономірність, яку можна сформулювати так: сприймаючи прекрасне в природі і мистецтві, людина відкриває прекрасне в самій собі. Спостереження за життям і працею юнаків та дівчат приводять до висновку, що і в природі, і в творах мистецтва вони свідомо шукають відгуки особистих переживань і почуттів. Безпосередній інтерес до яскравих картин і явищ природи змінюється інтересом вибіркоким: вихованець знаходить у природі те, в чому він відчуває духовну потребу» [41]. В естетичному сприйманні, як пізнавальному й емоційному процесі, тісно пов'язані поняття, уявлення, судження – взагалі мислення, з одного боку, і переживання, емоції – з другого. Успіхи естетичного виховання залежать від того, наскільки глибоко розкривається перед учнем природа прекрасного. Але вплив на його духовний світ краси природи, творів мистецтва, навколишньої обстановки залежить не тільки від краси, що існує об'єктивно, а й від характеру діяльності учня, від того, як ця краса включається в його відносини з навколишніми. Естетичні почуття пробуджує та краса, яка входить у життя людини як елемент її духовного світу.

Кожна людина освоює і красу природи, і музичну мелодію, і слово. І це освоєння залежить від її активної діяльності, під якою ми розуміємо працю і творчість, думку і почуття, які сприймають, створюють і оцінюють красу. Чим більше в природі предметів, олюднених емоційним сприйманням, пережитих як

краса навколишнього світу, тим більше краси бачить людина навколо себе, тим більше хвилює, зворушує її краса – і створена іншими людьми, і первозданна, нерукотворна. Тих студентів, для яких постійне спілкування з природою стало важливим елементом їхнього духовного життя, глибоко хвилюють, зворушують описи природи в художніх творах, зображення картин природи в творах живопису.

В. Сухомлинський у педагогічній праці «Народження громадянина» приділяв увагу джерелам естетичних почуттів: «Культура естетичних почуттів вимагає високої загальної культури шкільного життя, особливо моральної культури – ставлення до людини як до найвищої цінності. Естетичні цінності виявляться безсилими в обстановці, де панують грубість, байдужість, непорядність у «дрібницях» повсякденних взаємовідносин. Естетичне виховання починається з багатого емоційного підтексту відносин між членами колективу, чуйності, сердечності, задушевності. У гармонійному поєднанні краси, що оточує людину, і краси самої людини провідна роль належить красі людських взаємовідносин. Краса навколишнього світу є для серця людини могутнім джерелом віри в добро» [41].

У виховній системі В. Сухомлинський намагався створити гармонію трьох понять: Треба, Складно, Прекрасно. Виховання красою проходить червоною ниткою через всі форми організації навчально-виховного процесу [6].

У найбільш широкому сенсі естетичне виховання розуміють як якісну зміну рівня естетичної культури об'єкта виховання, яким може бути як окрема особистість, так і соціальна група, і суспільство.

Естетичне виховання в усій сукупності своїх методів, форм, засобів триває протягом усього життя людини, усуваючи суперечності у його неспіввідносності між рівнем естетичної культури людства та володінням цією культурою (естетичним досвідом) окремою особистістю у кожний конкретний період її життєдіяльності.

Зміст естетичного виховання, його будова суперечливі та багаторівневі. Складність полягає насамперед у тому, що естетичне виховання, безумовно,

маючи власну специфіку, є аспектом усіх інших видів виховання та у реальному виховному процесі є таким, що важко відокремлюється від них. З іншого боку, зміст естетичного виховання містить, хоча й не обмежується ними, художнє виховання, естетичну освіту, художнє навчання тощо, тобто створює складну внутрішню структуру. Рівень естетичного виховання, його впливовість, вибір тих чи інших засобів, форм, методів визначається естетичним розвитком особистості, народу, суспільства. Врешті, кожна нова історична епоха вносить свої відтінки у розуміння сутності, цілей та значущості естетичного виховання [32].

Специфіку естетичного виховання складають тільки йому властиві характерні риси:

- естетичне виховання є системним. Маючи об'єктивно існуючий зв'язок з іншими видами та засобами виховання, воно завжди цілеспрямоване. Наявність мети естетичного виховання поєднана з усвідомленням та діяльністю людини і суспільства в цілому, що системно упорядковані. Проте результат естетичного виховання може бути визначений по-різному: формування естетичного смаку, якість естетичної діяльності, естетичного відношення, естетичної культури, естетичного ідеалу тощо. Усі ці визначення мають сенс та складають мету естетичного виховання, тому що формують здатність людини до естетичного відношення до світу. Однак мета естетичного виховання не обмежується формуванням естетичного відношення. Кінцевий його результат пов'язаний з формуванням особистості, яка є творчою, самоцінною та соціально цінною, яка володіє естетичною культурою;

- ця здатність не залишається на пасивно спостерігаючому ставленні до дійсності, а передбачає розвиток активно-творчої діяльності особистості в естетичному перетворенні світу. Механізм естетичного виховання може бути визначений як передача досвіду та навичок, що надбало суспільство, причому результативність цього процесу зумовлена усією сукупністю соціальних якостей особистості та суспільства;

- форми естетичного виховання мінливі; вони вперше застосовуються у

ранньому дитинстві, ускладнюються залежно від розвитку насамперед структури знань та суспільних відносин, але ефективні лише тоді, коли не перериваються ні в особистому, ні у суспільному житті, тобто процес естетичного виховання або самовиховання повинен тривати постійно;

- естетичне виховання пов'язане з іншими аспектами розвитку суспільства: економічні кризи, соціальна невлаштованість людей, голод, хвороби, відсутність гарантованих основних людських прав перешкоджають невідповідності естетичного виховання;

- естетичне виховання передбачає не тільки освоєння правил, естетичних норм, естетичних знань, але й естетичну діяльність людини, її участь у процесі естетичного перетворення дійсності [6].

Основою, на якій здійснюється естетичне виховання, є певний рівень художньо-естетичної культури особистості, її здатності до естетичного освоєння дійсності. Цей рівень виявляється як у розвитку всіх компонентів естетичної свідомості (почуттів, поглядів, переживань, оцінок, смаків, потреб та ідеалів), так і в розвитку умінь і навичок активної перетворюючої діяльності у мистецтві, праці, побуті, людських взаєминах. Формування у студентів певної системи художніх уявлень, поглядів, які зможуть допомогти їм виробити в собі дійові критерії естетичних цінностей, готовність та вміння вносити елементи прекрасного у своє життя, починається із сприймання оточуючого.

Метою естетичного виховання є високий рівень естетичної культури особистості, її здатність до естетичного освоєння дійсності.

Методологічною основою і важливим принципом естетичного виховання на сучасному етапі є ідея комплексного підходу, який у реалізації системи естетичного виховання має подвійне значення. По-перше, система естетичного виховання має будуватися так, щоб різні види мистецтва постійно взаємодіяли між собою у процесі впливу на дитину, тобто організовується необхідність тісної взаємодії мистецтва на основі міжпредметних зв'язків. По-друге, естетичне виховання, як виховання засобами мистецтва, так і засобами дійсності, повинно стати органічною частиною будь-якого виду виховання [20].

Система естетичного виховання будується з урахуванням принципу творчої самодіяльності студентів. Це виявляється у здатності переносити вироблені творчі навички на виконання будь-якої справи.

Нові завдання в галузі вищої школи України докорінним чином змінили і установки в естетичному вихованні. Від завдань бачити, відчувати, розуміти прекрасне вони перетворились на більш складні і пов'язані зі здатністю творити його у навколишній дійсності, праці, мистецтві, у повсякденному житті. Ця здатність є важливою ознакою нашого часу і забезпечується завдяки реалізації принципу естетизації усього життя.

Ці принципи забезпечують реалізацію системи естетичного виховання і сприяють формуванню естетичної культури підростаючого покоління [9].

Як навчальна дисципліна література має незамінний виховний потенціал у розвитку особистості. Ця дисципліна в силу специфіки свого змісту формує внутрішній світ людини, а не транслює об'єктивні знання.

Впливаючи на почуття, уяву, волю, інтелект людини, художня література відкриває перед вмілим наставником найширші можливості у формуванні людської особистості. На заняттях з літератури викристалізуються естетичні та моральні поняття, уявлення, смаки студентів, їх естетичний і моральний ідеал.

Вчені відзначають, що етичний ідеал художника виступає в літературі як ідеал естетичний. Художній твір тільки за тієї умови матиме неабиякий виховний вплив на людину, якщо він торкнеться її почуттів, і, перш за все, почуття прекрасного.

Естетичне виховання багато в чому визначає поведінку людини, її моральний рівень. Воно внутрішньо збагачує студентів і сприяє моральному вдосконаленню.

При вивченні творів мистецтва найважливіше значення має розкриття їх громадянської та моральної спрямованості і використання їх з метою морального формування особистості студентів. Для цього необхідно виробити в студентів розуміння того, що справжній витвір мистецтва завжди стверджує

правду життя, пафос творчого творення прекрасного, стимулює прагнення людей до прогресу, до здійснення ідеалів добра, свободи і справедливості.

Основна задача, що стоїть перед викладачем літератури в морально-естетичному вихованні, зводиться до того, щоб на матеріалі художнього твору донести до студентів думку про те, що людині властиво прагнення до досконалості, виховати у них уявлення про цінність, красу людської особистості, почуття любові до своєї Батьківщини, уявлення про те, якою має бути людина, викликати огиду до всього низинного, вульгарного, потворного [19].

Таким чином, на заняттях з літератури відбувається поступове формування цінностей, які стають для студентів мірою прекрасного, з позицій чого вони зможуть оцінювати всі життєві явища, що оточують людей, контролювати себе, свої дії і вчинки.

Одним з основних завдань вищої школи на сучасному розвитку естетичного виховання є створення його системи. Під системою розуміється живий, цілеспрямований, організований і контрольований процес художньо-естетичної освіти, розвитку, виховання студентів, побудований на основі сукупності методологічних принципів, психолого-педагогічного обґрунтування методичних документів, які забезпечують здійснення у нерозривному зв'язку з естетичним вихованням особистості, її моральний і трудовий розвиток.

Основним структурним елементом системи естетичного виховання є особистість, оскільки мета, завдання, специфічні методи естетичного виховання орієнтовані на естетичний і загальний розвиток особистості, збагачення її у педагогічному процесі з урахуванням індивідуальних і психологічних особливостей організації впливу на студентів.

Однією з провідних підсистем естетичного виховання є навчально-виховний процес вищого навчального закладу. Предмети природничо-математичного, гуманітарного та естетичного циклів, а також трудове виховання вносять у цю підсистему свій вклад і одночасно тісно пов'язані між собою як її елементи. Керівну роль у забезпеченні педагогічної

цілеспрямованості цього процесу відіграє викладач.

Важливою підсистемою є також художньо-естетичні впливи засобів масової комунікації (преса, радіо, телебачення, кіно), сім'ї, мікро-середовища студента. Контроль з боку вищого навчального закладу за діяльністю її елементів виявляється у вивченні і аналізі впливів, ступеня сформованості в студентів естетичної культури, смаку, критичної оцінки естетичної інформації, художніх інтересів і потреб студентів у галузі мистецтв, мотивів спілкування з ним.

Таким чином, функціонування системи естетичного виховання ефективно здійснюється тоді, коли вона діє не ізольовано, а включається у комплекс усієї навчально-виховної роботи і здійснюється з допомогою цілеспрямованого педагогічного керівництва.

1.2. Засоби естетичного виховання студентської молоді

Коли йдеться про виховання, то завжди передбачається деякий ідеал, бажана мета, до якої ми прагнемо та з якою співвідносимо вибір шляхів та засобів педагогічних впливів.

Мета естетичного виховання (в кінцевому рахунку і самоціль суспільного розвитку) – людина, яка розкрила повноту своєї сутності, універсальна гармонійна особистість. Ідеал універсальної особистості як мета виховання передбачає її особливе відношення з універсумом (тобто зі світом як усім існуючим), внутрішню органічну причетність до нього. Така людина не відчуває себе зачиненим «Я», до якого зовнішній світ (природний та соціальний) протистоїть як «не-Я». Навпаки, вона усвідомлює себе як природу, що досягла самопізнання, та наявний живий рід [23].

Мету естетичного виховання неможливо відокремити від цілей інших процесів формування особистості, бо естетичне виховання – обов'язковий елемент функціонування усієї сукупності духовного багатства індивіда.

Естетичне виховання позбавляється своєї перспективи поза суспільною системою виховання. Ядром та внутрішнім рушієм естетичного виховання є суспільний ідеал [23].

За своєю природою цілеспрямованість естетичного виховання має суб'єктивний активний характер, тому що вона у своїй основі спирається на висунення цілей, принципів організації усього виховного процесу. Передумови, що зумовлюють спрямованість естетичного виховання, мають об'єктивний характер, оскільки залежать від конкретних історичних реалій. Тому у безправному суспільстві завжди є загроза маніпулювання суспільною свідомістю, використовуючи прийоми та методи естетичного виховання.

Однією із сфер, а також засобом естетичного виховання є праця, оскільки докорінні основи виробничої діяльності та праця в цілому спрямовані на виявлення та розвиток творчо-естетичних задатків особистості, нерозривно пов'язані з первинними трудовими навичками, інакше кажучи, з творчим потенціалом особистості. Доцільно відокремити декілька аспектів вивчення даної проблеми: ставлення до процесу праці, до результатів праці, відношення до засобів трудової діяльності. Згадані проблеми призначено вирішити естетиці праці та естетиці виробництва [24].

Вагомим засобом естетичного виховання є природа, бо саме через неї людина пізнає закони краси. Ще у розумінні стародавніх греків космос був протиставлений хаосу та первинне вказував на упорядкованість світу. Краса фізичної природи, маючи свої особливості, незрівнянно простіша, ніж краса життя, де вона переходить у свою нову якість та виявляється як самоорганізація, де організованість протиставлена дезорганізованості, конструктивність – безструктурності. Самоорганізованість є умовою вияву прекрасних форм, серед яких зовнішній гармонійний вигляд живого – лише прояв системи взаємопов'язаних рівнів організації (від найтонкіших клітинних структур до біосфери в цілому), де на кожному рівні можна відокремити свої естетичні закономірності [2].

Засобами естетичного виховання також є поведінка та побут людини.

Естетика поведінки виявляється у людських відносинах (виробничих, побутових, особистих, суспільних) і закріплюється у вчинках та діях людей.

Естетика поведінки має історичний характер, тобто ті норми, які сприймалися як обов'язковий атрибут естетичної поведінки у минулому, можуть не сприйматися такими у новій соціальній реальності. Естетичне виховання у сфері поведінки та побуту тісно зв'язане з особливостями національної культури, національних традицій. Естетика поведінки, на відміну від етики поведінки, стосується насамперед ритуального боку людської поведінки, форми, в яку облачають той чи інший вчинок [24].

Естетика побуту обумовлює правильну організацію предметного середовища, яка співвідносна з уявленнями особистості про міру, гармонію, вона виявляється в оформленні житла, в одязі, у зовнішньому вигляді в цілому тощо.

Дійсно невичерпні багатства естетичного розвитку мають мистецтво і художня та естетична творчість, до яких більшість людей, що професійно не займаються художньою діяльністю, залучаються саме у вільний час.

Щодо засобів естетичного виховання, необхідно назвати також естетичну освіту, естетичне і художнє навчання. У результаті комплексного, вмілого втілення усіх засобів та методів естетичного виховання підвищується естетична культура особистості.

Естетична культура – сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потреба вносити прекрасне в оточуючий світ, оберігати природну красу. Її рівень виявляється як у розвитку всіх компонентів естетичної свідомості (почуттів, поглядів, переживань, смаків, потреб, ідеалів), так і в розвитку умінь і навичок активної перетворюючої діяльності у мистецтві, праці, побуті, людських взаєминах [36].

Завданням естетичного виховання є не тільки розширення художнього сприймання, списку прочитаних книг, почутих музичних творів, а й організація людських почуттів, духовного росту особистості, регуляція і корекція

поведінки.

Естетичне виховання проникає в усі сфери життя, воно забезпечується всіма ланками виховання і використовує багатство і різноманітність його засобів.

Усе це дає право вважати головним принципом естетичного виховання принцип всезагальності естетичного виховання і художньої освіти.

1.3. Література як засіб естетичного виховання студентів

Гармонійний, всебічний розвиток особистості неможливий без її естетичної вихованості. У сучасній педагогіці естетичне виховання трактується як «педагогічна діяльність, спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси» [31].

Зміст естетичного виховання у закладах вищої освіти конкретизується в програмах з кожної дисципліни. Звичайно, література має дуже великий потенціал щодо естетичного виховання студентів завдяки специфіці об'єктів вивчення – творів мистецтва. Але не слід трактувати мистецтво як єдине джерело естетичного виховання. Безперечно, твори мистецтва як реалізація ідеалу прекрасного у людській діяльності мають величезний естетично-виховний потенціал. Проте джерелами естетичного виховання є художня література, музика, образотворче, театральне мистецтво, кіно, природа, естетика приміщень, де навчаються студенти, зовнішній вигляд викладачів та студентів, взаємини між викладачами та студентами, та ін.

В естетичному вихованні студентів вищих навчальних закладів величезне значення має особистість педагога. Його поведінка, одяг, осанка, рухи, міміка, голос, тон – все це має бути взірцем для студентів. Показники естетичної вихованості студентів – це і їх зовнішній вигляд, манера поводитися, розмовляти, вигляд їхніх зошитів, конспектів тощо.

Все це говорить про те, що кожна пара, кожна взаємодія студента із

викладачем має містити естетико-виховний компонент, свідомо спрямований викладачем.

Виховання та освіта у закладах вищої освіти покликані формувати в студентів естетичне ставлення до дійсності, вміння не лише сприймати, відчувати і правильно оцінювати прекрасне в суспільному житті, праці, явищах мистецтва, а й активізувати їх творчу діяльність, виробляти й удосконалювати вміння створювати прекрасне.

Перед викладачем стоїть завдання: організувати навчально-виховний процес так, щоб студент сам приходив до твердих моральних переконань у результаті внутрішнього духовного зростання. Одним із могутніх факторів такого зростання є естетичний розвиток, який облагороджує людську свідомість. Адже естетичний розвиток має ширше значення у суспільному житті, ніж іноді думають: і трудова творчість, і моральне обличчя, і форми побуту так чи інакше пов'язані з рівнем і характером естетичної культури. Йдеться не лише про безпосередній вплив мистецтва, а й про вироблення естетичного сприймання явищ дійсності, естетичного ставлення до дійсності в широкому розумінні цього слова.

Естетичне виховання студентів є багатогранним процесом, основу якого складають такі напрями:

1. Життя і діяльність студента в сім'ї. Тут формуються основи естетичних смаків, почуттів, на що впливають організація побуту в оселі, одяг, взаємини в сім'ї, оцінювання старшими краси предметів, явищ, безпосередня участь в естетичній діяльності тощо.

2. Навчально-виховна діяльність навчальних закладів, яка передбачає залучення студентів змістом навчальних дисциплін (мови, літератури, історії, предметів природничого циклу), виховної роботи.

3. Вплив засобів масової інформації. Діяльність їх поєднує елементи багатьох видів мистецтва. Проте засилля в них так званої „масової культури”, яка далеко не завжди коректно формує в студентів уявлення про прекрасне, ускладнює процес формування здорових естетичних смаків, потребує копіткої

роботи вихователів, батьків, випереджуючого формування високих естетичних потреб, смаків, несприйняття потворного [21].

З наведеного ми бачимо, що діяльність викладачів вищих навчальних закладів в рамках естетичного виховання є лише одним серед компонентів, які формують естетичну культуру студента. Проте естетичне виховання у вищих навчальних закладах має ряд важливих рис, що відрізняють його від інших напрямів та роблять одним з найбільш значущих у процесі формування естетичної особистості студента. Навчальний компонент естетичного виховання охоплює всіх студентів. Діяльність викладача по формуванню естетичної культури студентів є свідомою та цілеспрямованою на відміну від випадкових впливів масової інформації та, нажаль, часто безсистемного та непослідовного естетичного виховання дітей у сім'ї. Окрім того, у зв'язку із значною тривалістю перебування студента у вищих навчальних закладах, викладачі несуть особливу відповідальність за формування естетичної культури студента, як і за процес формування його особистості як такої.

У період значних змін та перетворень, яких зазнає система вищої освіти, актуальним є завдання естетичного виховання студентів, забезпечення високої художньо-естетичної освіченості. Один із шляхів реформування змісту підготовки – формування художньо-естетичної культури, забезпечення естетичного розвитку особистості, оволодіння цінностями й знаннями в галузях мистецтва.

У моральному розвитку студентів особливо важливе значення мають естетичні почуття й запити, пов'язані із сприйманням та оцінкою творів мистецтва. Красою художнього слова вихованці дорожать як величезним духовним багатством свого народу. В ранній юності читання художніх творів є такою самою потребою, як спілкування з товаришами, дружба. Ця потреба зберігається на все життя. В художній літературі юнаки та дівчата шукають відповіді на всі питання, що їх хвилюють, і насамперед на ті, що стосуються визначення їхнього місця в житті: В чому людина вбачає своє щастя? Як поєднати суспільні та особисті інтереси? Як обрати в житті свій ідеал? Чи

можна свідомо прагнути до слави? Як поєднувати працю за покликанням з працею з обов'язку? Як зробити духовне життя багатим, повноцінним?

Естетична оцінка прочитаного твору значною мірою визначається тим, чи відповідає він на всі ці запитання, чи достатньо глибоко утверджує прагнення юнаків та дівчат до морального ідеалу.

Рання юність є віком поезії в широкому розумінні цього слова: для студентів величезна естетична насолода читати твори, в яких відображено духовний світ людини, дано емоційно-моральну оцінку навколишньої дійсності, особливо взаєминам між товаришами, чоловіком і жінкою. Вони добре відчують поетичний струмінь не лише в ліричному вірші, а й у прозі. Справжня поезія постає перед ними як з творів, що відображають реальне, справжнє життя, з усіма його радощами й прикрощами, так і з творів, перейнятих ідеями торжества правди, життя. У творі може йти мова про велике людське горе, сюжет може завершуватись трагічно, але навіть смерть усвідомлюється студентами як важливий акт життєствердження, коли герой помирає в ім'я життя. З цього питання у студентів складаються вже цілком зрілі погляди. Вони зневажливо ставляться до тенденційних творів, що намагаються пригладити дійсність, привести все до щасливого кінця. «В житті так не буває», – кажуть про такі твори студенти.

Критерієм естетичної краси художнього твору для юнаків та дівчат є торжество величного. Для них особливе значення має позиція автора у визначенні питання про щастя людини. Герой, що вбачає особисте щастя в боротьбі за суспільну, величну мету, стає для студентів взірцем. Затамувавши подих, стежать вони за його долею, живуть його прагненнями та інтересами. Завдяки співпереживанню вони й самі підносяться до високого уявлення про особисте щастя [37].

Виховані на ідеях духовної свободи, недоторканності й виняткової поваги до людської особистості, студенти ставлять високі естетичні критерії і до відображення в художніх творах інтимної сфери людських взаємин – дружби і особливо любові. Ми помічаємо, що в кожному поколінні людей, які досягають

зрілого віку, все більше посилюється вимога до чистоти інтимних почуттів. Юнаки та дівчата прагнуть знайти в поетичному творі велике, вірне, ідеальне кохання, таке, що долає всі перепони.

У кожному новому поколінні людей, що стають на шлях самостійного життя, помітно зростають вимоги до художньої форми літературних творів. Виразність мови, точність, свіжість, різноманітність, поетичність зображуваних засобів утверджують в серцях студентів почуття прекрасного.

Успішне вирішення таких завдань, як формування вмінь орієнтуватися в потоці різноманітної інформації, знаходити, сприймати, аналізувати, оцінювати, застосовувати на практиці одержані відомості; виховання читацької культури, творчих здібностей, самостійного аналізу прочитаного; формування естетичних цінностей людини можливе за умови здійснення естетичного виховання студентів засобами літератури, широкого використання в навчально-виховному процесі високохудожніх творів літератури та мистецтва, формування на їхній основі естетичних та художніх смаків.

Загальна мета літературної освіти – ввести студентів у світ прекрасного, прилучаючи до національного і світового мистецтва слова в його взаємозв'язках із мовою, історією, музикою, живописом, архітектурою, до духовних пошуків видатних письменників; виховувати потребу в читанні, інтерес до художнього слова, високі естетичні смаки, здатність творчо сприймати прочитане; сформувати на цій основі правильне розуміння національних і загальнолюдських цінностей і цим сприяти вихованню духовно багатого, щиро відданого своєму народові громадянина незалежної України» [28]. Тому проблема розвитку у студентів почуття прекрасного, здатності визначати естетичну цінність творів мистецтва, вміння правильно їх сприймати, аналізувати, оцінювати, тобто проблема формування художніх смаків студентів, є особливо актуальною на сучасному етапі розвитку літературної освіти. Успішне її вирішення є важливим чинником ефективності естетичного виховання в цілому, оскільки засилля низькопробної літератури, кіно, знецінювання християнських рис моралі призводить до деградації суспільства.

З огляду на це, одне з основних завдань викладача полягає у формуванні та розвитку естетичних та художніх смаків студентів, у створенні атмосфери прекрасного, в усуненні зі світу дітей дисгармонії та потворності.

Серйозне завдання полягає в тому, щоб знайти найбільш ефективні засоби свідомого впливу на чуттєву сферу особистості з метою виховання смаку. Одним із таких засобів є література. Жодна сфера діяльності людини не має такого емоційного впливу на особистість, як література. Це основний засіб спілкування між письменником, творцем прекрасного, і тим, хто знайомиться з ним. Але, на жаль, останнім часом, і це відомо кожному викладачу-словеснику, знизився інтерес студентів до занять з літератури, помітне небажання читати художні твори. Причина полягає в ряді серйозних проблем, які впливають на літературну освіту.

Однією з них є проблема духовної та ідейної дезорієнтації молоді. Розвінчання старих ідеалів і відсутність нових моральних цінностей зумовили виникнення «духовного вакууму», який почав заповнюватися активно пропагованими багатьма засобами масової інформації і низькопробною літературою, прикладами насильства, зневаги до людської особистості, одвічних людських цінностей.

Інша причина полягає, на нашу думку, в тому, що на заняттях з літератури недостатня увага приділяється естетичному вихованню, особливо формуванню художніх смаків студентів. Художні смаки людини, її прагнення до оригінального синтезу явищ, до неординарного бачення світу потрібно постійно розвивати, особливо на заняттях з літератури. Адже література відіграє чи не найбільшу роль у формуванні світогляду, моральних якостей, духовності молоді людини.

Щоб позбутися байдужості до вивчення художньої літератури, навчити насолоджуватися художнім твором як мистецтвом слова, залучити до спілкування з письменником, його героями, потрібно виховувати інтерес студентів до літератури, формувати їхні художні смаки. І робити це треба шляхом створення емоційних ситуацій, атмосфери творчості, відкриттів на

заняттях з літератури. Потрібно, щоб студенти виступали в ролі дослідників, разом з викладачем проникали у суперечливий і таємничий світ художнього творення.

Через естетичне сприймання художніх творів студенти помічають прекрасне у навколишньому світі й розуміють красу в зображенні життя художніми засобами літератури.

Головна мета, заради якої викладачі зайняті пошуками кращих шляхів і засобів вивчення літератури, – виховати вдумливого, чутливого читача, що вміє сприймати і аналізувати художній твір, пізнавати його глибину, проникати в своєрідний і неповторний світ, збагачуватися досвідом письменника та його героїв. А це значить – вдосконалюватися і зростати морально і духовно, відкривати для себе такі істини життя, які часто не відкриваються ніякими іншими засобами.

Необхідно дбати про виховання людини, що розуміє мистецтво й здатна насолоджуватися ним.

Процес осмислення того чи іншого письменника або ж окремого твору – складний. Адже, як писав В. Белінський, пережити творіння письменника «значить переносити, перевідчувати в душі своїй усе багатство, усю глибину їхнього змісту, перехворіти їхніми хворобами, перестраждати їхніми скорботами, переблаженствувати їхньою радістю, їхнім торжеством, їхніми надіями» [42].

В процесі аналізу художнього твору повинен відбуватися безпосередній емоційний вплив його на студентів.

Аналізуючи твір, варто на його основі розв'язувати ті суспільні й життєві проблеми, які хвилюють молодь.

Максим Горький в устами героїні п'єси «Діти сонця» проголосив, що життя буде прекрасним тоді, коли всі люди навчаться оцінювати свої вчинки як прекрасні або потворні. Аналізуючи художні твори, студенти й повинні виробляти в собі це вміння [42].

Тільки глибоке проникнення у художню тканину твору дає змогу не лише

пізнати і відчути всю силу мистецтва слова, а й сприяти подальшому моральному, естетичному вихованню студентів.

Тому на парах з літератури, заглиблюючись в секрети поетичної творчості, студенти повинні одержувати радість і задоволення від самостійно здобутого і «відкритого».

Виховання – велика справа: ним вирішується доля людини. Виховання полягає в розвитку мислення. В. Белінський, М. Чернишевський, М. Добролюбов, Д. Писарєв у кращих зразках творів художньої літератури вбачали ту виховну силу, яка здатна облагороджувати людину. Тому такого великого значення вони надавали вихованню у дітей любові до книжки, до прекрасного.

Аналізуючи твір, необхідно звертати увагу студентів на красу ідей, порушених автором. Якщо це має місце на парі, то у студентів виховується благородство, любов до доброго, до прекрасного. Ґрунтовний аналіз твору дає змогу поєднувати розумовий, моральний і естетичний розвиток.

А. Луначарський писав, що на уроках літератури необхідно навчити дітей «насолоджуватися не лише змістом, а й формою твору... зосереджувати їхню увагу на мелодійності, мальовничості тієї або іншої фрази, на пластичності, динамічності тієї чи іншої фігури й показати, чим і як це досягнуте...» [19].

Кожний справді естетичний твір відображає в собі життя, дійсність, з якою пов'язується багато моральних, суспільних та інших питань. Аналізуючи такий твір, ми неодмінно повинні обговорити його зміст, без чого неможлива естетична оцінка. Ґрунтовний огляд змісту з визначенням ідеальної та дійсної сторони дає можливість зробити й правильну естетичну оцінку щодо форми, яка у справжньому поетичному творі завжди залежить від змісту. Таким чином, тут з'єднуються і розвиток розумовий, і моральний, і естетичний. Розум студента, який постійно збуджується запитаннями, близькими до загальнолюдського життя й, отже, живо зацікавленими, а не далекими від дійсності, не буде приймати пасивно пізнання, а, навпаки, сам буде здобувати їх із спостереженням над даним матеріалом; турбуватися тільки про те, щоб

студент умів переказати один зміст літературного твору – значить, дбати про непотрібні знання. Вони займуть своє місце в пам'яті, але не з'ясують нічого. Так само і голослівна характеристика твору чи діяльності письменника не дає живих знань. Таким чином, для нас важливий не сам зміст, а робота студента над ним і над тими питаннями, які пов'язуються з розглядом поетичного твору.

Бесіди викладача зі студентами не повинні виходити з кола літературного розгляду, тобто мета їх повинна полягати в докладному ознайомленні з літературним твором: які думки і як викладені в ньому, яких сторін життя торкається автор і як до них ставиться, які характери розвиває та який бачить зв'язок їх з дійсністю. З таких розглядів неважко буде виводити й ті загальні теоретичні положення, які прийняті естетикою.

Література – могутній засіб впливу на підростаюче покоління. Вона може допомогти йому зрозуміти життя, людей, те, чим вони живуть, чим дихають, навчити розбиратися в людях, зрозуміти, що їх хвилює. Література може навчити підходити до людей, впливати на них. Література впливає на мораль, на поведінку людини, на її світогляд.

Одне з завдань курсу літератури – навчити критикувати. Ось чому в курсі літератури аналіз художніх творів повинен займати чільне місце. Аналіз творів, нерозривно зв'язаний з аналізом дійсності, – одна з найважливіших частин курсу літератури.

Для того, щоб читання стало найголовнішою духовною потребою, викладачі повинні розглядати літературу як особливу дисципліну. Слово – це монолітний сплав ідеї і краси. Ідея, яку несе з собою слово, розкривається перед свідомістю людини тільки тоді, коли до її серця, до її душі доноситься краса. Переживання краси природи, людини, людських стосунків – могутнє спонукання думки. Тільки той, хто вміє бачити красу, стає чутливим до музики слова, готовим сприймати ідею, виражену в слові [13].

Розвиток художньо-естетичних начал, уміння сприймати твори літератури та мистецтва в значній мірі закладають соціально-моральні основи, виробляють бачення світу як єдиного цілого, розвивають почуття гармонії,

краси, фантазію, уявлення. Мистецтво формує здатність до творчості, яка необхідна в будь-якій професії.

Естетичний розвиток людини – не лише в кількості прочитаних книг, а й в організації почуттів, корегуванні своєї поведінки.

Художня література розв'язує такі важливі проблеми світогляду, як відношення людини до дійсності, суспільства, народу. В художній літературі висвітлюється чимало різноманітних філософських, соціальних і моральних питань, які усвідомлюються студентами.

Література є джерелом формування естетичного ставлення до життя в цілому.

Визначені принципи дидактичні вимоги, які ставляться перед літературною освітою: вона повинна забезпечувати реалізацію виховної мети у процесі осягання студентами навчального матеріалу – творів мистецтва слова та основ науки про нього; її зміст повинен бути науково достовірним й одночасно доступним розумінню студентів, гарантувати послідовне здійснення системності навчання, міцності засвоєння знань, розв'язувати завдання зв'язку теорії з практикою, свідомості, активності, наочності, забезпечувати міцність засвоєння знань та всебічний розвиток пізнавальних сил студентів, колективність, індивідуальність навчання в їхньому оптимальному поєднанні.

Літературна освіта та художній розвиток студентів органічно входять до загального процесу виховання, становлять його невід'ємну частину.

В період інтенсивного духовного росту та становлення особистості, роль мистецтва у формуванні моральних уявлень і життєвих ідеалів винятково велика. Тому глибоке сприймання й розуміння мистецтва студентами може й повинно стати надзвичайно важливим виховним фактором.

Студенти, розглядаючи мистецтво як одну з форм пізнання життя, починають ясно уявляти, у чому полягає своєрідність такого пізнання. Адже художник, прагнучи пізнати життя, ніби творить його заново: пізнання, оцінка і творчість у мистецтві нерозривні. У творах мистецтва дійсність виступає в творчо перетвореному, осмисленому художником вигляді. Звідси прагнення

приділити особливу увагу функціональному значенню елементів художньої форми, образу автора у творі, специфічним властивостям літератури – мистецтва слова.

Твір мистецтва – це не тільки відображення дійсності, але також розуміння та оцінка її з певних ідейних позицій, з точки зору морально-естетичного ідеалу. Осмислити ці ідеї, порівняти їх зі своїм власним поглядом на світ – ось завдання, яке повинно бути поставлене перед студентами.

Читач-студент повинен розглядатися як естетично-розвинена особистість, здатна самостійно формувати коло свого читання, відрізнити справді художній твір від творів посередніх та явно слабких. Отже, важливо добиватися сформованості художнього смаку, його стійкості, безпомилковості, здатності до дальшого вдосконалення. Розвинутий художній смак має на увазі захопленість мистецтвом, активне прагнення до все повнішого задоволення потреб, освоєння нових творів, які виходять за рамки навчальної програми.

Як навчальна дисципліна література має незамінний виховний потенціал у розвитку особистості. Ця дисципліна в силу специфіки свого змісту формує внутрішній світ людини, а не транслює об'єктивні знання.

Впливаючи на почуття, уяву, волю, інтелект людини, художня література відкриває перед вмілим наставником найширші можливості у формуванні людської особистості. На заняттях з літератури викристалізуються естетичні та моральні поняття, уявлення, смаки студентів, їх естетичний і моральний ідеал.

Вчені відзначають, що етичний ідеал художника виступає в літературі як ідеал естетичний. Художній твір тільки за тієї умови матиме неабиякий виховний вплив на людину, якщо він торкнеться її почуттів, і, перш за все, почуття прекрасного [10].

Естетичне виховання багато в чому визначає поведінку людини, її моральний рівень. Воно внутрішньо збагачує студентів і сприяє моральному вдосконаленню.

При вивченні творів мистецтва найважливіше значення має розкриття їх

громадянської та моральної спрямованості і використання їх з метою морального формування особистості студентів. Для цього необхідно виробити в студентів розуміння того, що справжній витвір мистецтва завжди стверджує правду життя, пафос творчого творення прекрасного, стимулює прагнення людей до прогресу, до здійснення ідеалів добра, свободи і справедливості.

Основна задача, що стоїть перед викладачем літератури в морально-естетичному вихованні, зводиться до того, щоб на матеріалі художнього твору донести до студентів думку про те, що людині властиво прагнення до досконалості, виховати у них уявлення про цінність, красу людської особистості, почуття любові до своєї Батьківщини, уявлення про те, якою має бути людина, викликати огиду до всього низинного, вульгарного, потворного.

Таким чином, на заняттях з літератури відбувається поступове формування цінностей, які стають для студентів мірою прекрасного, з позицій чого вони зможуть оцінювати всі життєві явища, що оточують людей, контролювати себе, свої дії і вчинки.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ ЛІТЕРАТУРИ

2.1. Дослідження особливостей естетичного виховання студентів закладу вищої освіти

Дослідження проводилося на базі Запорізького національного університету. В дослідженні взяло участь 72 студенти перших-других курсів філологічного факультету, де література викладається впродовж року.

В процесі експериментальної роботи нами було проаналізовано навчальні програми з літератури; розроблені і підготовлені запитання анкети; підібраний наочний матеріал.

Проаналізувавши програми, можна зробити такі висновки: великий об'єм матеріалу, студенти вчаться розрізняти літературні напрямки, стилі та манеру письменників, жанри та роди літератури, вивчаються твори з початку ХІХ століття до сучасності.

Однак, як показало дослідження, для вирішення завдання естетичного виховання студентів, формування естетичних почуттів, важливим є не кількість прочитаного, а висока художня цінність творів, які пропонуються студентам для читання.

В основу відбору матеріалів для читання покладені принципи наочності, доступності та зв'язку теорії з реальним життям.

Недостатньо приділяється уваги пізнанню самих художніх творів, а якщо це і відбувається, то лише поверхово. Важливо правильно підходити до сприймання художнього твору. Естетично-виховний потенціал творів безмежний: результаті спілкування з творами мистецтва розвиваються естетичні почуття, потреби, смаки, формується моральний і естетичний ідеал особистості.

Відсутність на заняттях теоретичного та наочного матеріалу про мистецтво, його види, представників, художніх творів, є, на наш погляд, головним недоліком сучасної освіти.

Для студентів була розроблена система запитань, які були представлені в анкеті, що мала закриті та відкриті запитання (Додаток А). Результати анкетування показали, що 23% студентів мають достатньо високий рівень естетичної культури (набрані бали від 75 до 90), у 50% юнаків рівень розвитку естетичної культури не високий, але вони мають потенціал для подальшого розвитку (набрані бали 50-75), 27% набрали менше 50 балів, що свідчить про те, що необхідно звертати більше уваги естетичному вихованню цих студентів.

Студенти відповідали, що їм буде цікавіше, якщо на парах систематично будуть використовуватися твори мистецтва; вивчення літератури рідного краю сприятиме пробудженню патріотизму, гордості за свою Батьківщину, цінуванню природи та краси рідного краю; для багатьох студентів важливим буде емоційний компонент; цікаві факти з біографії письменників будуть спонукати до читання художніх творів; ідея порівняння та аналізу літературних творів та їх екранізації також зацікавила студентів.

Студенти назвали таких знайомих їм або улюблених композиторів та художників: Людвіг ван Бетховен, Вольфганг Амадей Моцарт, Йоган Себастьян Бах, Фредерік Шопен, Леонардо да Вінчі, Пабло Пікассо, Вінсент ван Гог.

Серед улюблених літературних творів були названі: вірші Л. Українки, Т. Шевченко, Л. Костенко, І. Франко, П. Тичини, твори У. Шекспіра, Ф. Стендаля, П. Коельо, Б. Вербера, «Портрет Доріана Грея» О. Уайльда, «Собор Паризької Богоматері» В. Гюго, «Перетворення» Ф. Кафки. Необхідно зауважити, що всі названі автори та їхні твори є програмними. Таким чином, можна зробити висновок, що заняття, на яких вивчалися поетичні та прозові твори програмних письменників дійсно мають вплив на естетичну свідомість юнаків.

Також відповіді показали, що література спонукає студентів до того, щоб більше помічати та звертати увагу на прекрасне у навколишньому світі

(відповіді «а» на 2, 3, 4, 5, 23).

Цікавим виявився і той факт, що більшість студентів (49 з 72) відзначили, що екранізація твору «Портрет Доріана Грея» не є відповідною до естетичних поглядів Оскара Уайльда, і відповіли, що сам письменник, мабуть, був би проти такого фільму.

Під час спостереження за навчальним процесом ми помітили, що використання творів мистецтва, емоціональна атмосфера на заняттях, дискусії сприяють суттєвим змінам у сприйманні студентами літературних творів. Студенти почали ставитися до занять з більшою цікавістю, більше дітей почали повністю прочитувати художні твори, студенти почали пропускати ідеї творів через себе, проявляти почуття. Як бачимо, естетичні почуття формуються поступово, збагачують особистість студентів. Те, що сьогодні юнак сприймає емоційно, завтра переросте в усвідомлене ставлення і до мистецтва і до життя. Таким чином, засоби мистецтва при правильній організації і подачі їх студентам сприяють їхньому естетичному, інтелектуальному і духовному розвитку.

Результати дослідження показали, що правильно організоване заняття, з використанням засобів мистецтва, емоційною атмосферою, створенням умов для дискутування, цікаві факти з життя письменників, поєднання кіномистецтва з мистецтвом слова, викликає цікавість і емоційний відклик у переважній більшості студентів. Емоційно насичений матеріал залишає глибокий слід у душі дитини, який у майбутньому стане основою становлення естетичного смаку, ідеалу, переживання, а з часом естетичне почуття до творів мистецтва нанесе свій відбиток і на ставлення до життя, до дійсності. Поряд з естетичним вихованням закладається фундамент для духовного розвитку.

На жаль, не кожен здатний самотійно помітити прекрасне у довкіллі і ще менша кількість переживає дивовижне почуття естетичної насолоди. Саме тому студентам необхідно допомогти навчитися помічати і бачити, слухати і чути, і, що найголовніше – радіти красі. А для цього необхідна цілеспрямована система відповідної педагогічної роботи у вищій школі. Необхідно, щоб в студентів

розвивалося правильне співвідношення почуттів і емоцій, щоб вони виростили з гармонійно розвиненою системою емоційних відчуттів.

Проблема естетичного виховання досить повно розроблена у літературі. Це дозволило нам провести детальний аналіз літератури з цієї проблеми і зробити такі висновки. Естетичне виховання займає важливе місце у всій системі навчально-виховного процесу, адже за ним стоїть не лише розвиток естетичних почуттів, але й усієї особистості: її духовних сил, потреб, моральних ідеалів, особистих і суспільних уявлень, світобачення. Аналізуючи літературу, ми зробили висновок, що мистецтво є основним засобом естетичного виховання. Дослідження довело, що матеріал по мистецтву володіє великими емоційними можливостями. Саме сила емоційного впливу є засобом естетичного виховання особистості, що підтвердило висунуте нами припущення. Засоби образотворчого мистецтва, які використовуються на парах літератури, є ефективним засобом формування естетичного виховання студентів. Досвідчені педагоги, знаючи це, здатні завдяки засобам образотворчого мистецтва виховувати естетичні почуття особистості: смак, здатність оцінювати, розуміти і творити прекрасне. Однак на практиці ми зіткнулися з тим, що вчителі мало використовують засоби образотворчого мистецтва з метою формування естетичних почуттів. Це недопустимо, оскільки без орієнтації, на духовні і художні цінності, естетичне виховання і розвиток особистості буде неповноцінним.

Естетичне виховання важливе не само по собі, а тими результатами, яких можна досягти за його допомогою, формуючи кращі якості та риси характеру особистості. Немає вражень, викликаних мистецтвом, котрі б так чи інакше не переходили у моральні.

Навчання читанню неможливе без щирості викладача, поваги до студентів. Читання безпосередньо спрямоване до почуттів, а через них до думки, сприяє вихованню певних поглядів, смаків, прагнень.

Викладач повинен розвивати в студентів уміння бачити і сприймати прекрасне у навколишньому, оцінювати явища художньої культури, розуміти

роль мистецтва в суспільстві. Потрібно виховувати таку особистість, яка здатна не лише глибоко розуміти, відчувати, переживати прекрасне, а й створювати його. В сучасних умовах, коли постійно підвищуються вимоги до виховання особистості, важко переоцінити значення діяльності викладача, який поєднує високий рівень духовності і культури, професійної зрілості з умінням впливати на особистість студента і формувати його духовний світ, розвивати потреби й інтереси, смаки та переконання.

Таким чином, виходячи з результатів анкетування та особистих спостережень, нами були складені методичні рекомендації з прикладами, фрагментами занять щодо проведення пар з літератури у закладах вищої освіти.

2.2. Практичні аспекти естетичного виховання студентів закладу вищої освіти засобами літератури

Література – це мистецтво слова, а заняття літератури – це сплав науки і мистецтва. Саме в цій специфіці літератури існує потенційна енергія виховного впливу на формування особистості. Адже всі величні ідеї та ідеали стають основою моралі, перетворюються в переконання лише тоді, коли вони проходять крізь призму чуттєвого сприйняття, викликають певні емоції.

Виховний потенціал заняття з літератури перевіряється життєвою практикою студента, його поведінкою, вчинками. Без такого взаємозв'язку слова і діла, літератури і життя всі розмови про естетичні категорії прекрасного не мають сенсу.

Для того, щоб література мала дійовий вплив на студентів, необхідно виробляти в них уміння сприймати твір як мистецтво, формувати культуру їх почуттів та естетичних уявлень.

Шляхи, якими здійснюється естетичне виховання і літературна освіта студентів, можуть бути різні. Один з них – прилучення до художньої літератури, виховання кваліфікованого читача. Читання повинно стати

головним засобом формування в молоді моралі, естетичного ідеалу.

Відомо, що читання студентів повинно бути цілеспрямованим. В. Сухомлинський радив: «Суворий відбір творів для читання – серйозна передумова формування батих духовних інтересів, запитів особистості, морального ідеалу. Завдяки такому відбору в учнів формується уявлення про найважливіші етапи духовного життя людства» [19].

Правильно читати й естетично сприймати художній твір студентам допомагають такі поради:

- читай уважно, зосереджено, нічого не пропускаючи, не відвертай уваги під час читання;
- уявляй зображені автором картини;
- співпереживай разом з героями книги, постав себе на місце позитивного персонажу;
- стеж за мовою, зверни увагу на особливості побудови твору;
- осмислюй прочитане, перечитай ще раз епізоди, які тебе найбільше схвилювали;
- виробляй свою читацьку витримку, не заглядай у книжку наперед, це знижує інтерес до читання;
- читаючи, не думай про щось стороннє;
- не читай швидко, поверхово, «ковтаючи», адже поверхове читання послаблює пам'ять;
- звичка недочитувати книжку до кінця розслаблює волю людини;
- не ознайомлюйся з відгуком про художній твір доти, поки не дочитаєш текст до кінця і не осмислиш його сам; порівняй свої думки й оцінку критика; якщо ти не згодний з критиком, перечитай твір ще раз, поділися своїми міркуваннями з викладачем, друзями [10].

Сенс читання полягає в тому, щоб студент зіставив дії персонажів, змальовані у творі, зі своїми вчинками, переконаннями, думками. Тоді лише література матиме виховний вплив на особистість.

Залежно від завдань, мети і матеріалу заняття існують такі типи занять:

1. Урок художнього сприймання твору: первинне ознайомлення з текстом твору; поглиблена робота над текстом; узагальнення з вивчення тексту твору.

2. Урок формування теоретично-літературних понять: засвоєння наукових, літературно-критичних статей; вивчення біографії письменника; узагальнення, огляд історико-літературного матеріалу.

3. Урок узагальнення, повторення, перевірки знань.

4. Урок розвитку мовлення: підготовка до написання творчих робіт; аналіз творчих робіт.

5. Урок позакласного читання.

6. Телеурок, кіноурок, урок-концерт, урок-екскурсія, урок-конференція [10].

Етап першого ознайомлення з текстом – особливо важливий у роботі викладача. Спочатку він читає текст сам або доручає це зробити заздалегідь підготовленим студентам. Великі за обсягом твори студенти обов'язково читають вдома до початку роботи над ними у класі. На першому ж уроці перевіряється, наскільки уважно прочитаний текст. Для цього використовуються тести за змістом.

Важливого значення надається початкові уроку, оскільки він має містити в собі емоційний заряд для всієї наступної роботи. Адже повноцінність сприймання мистецтва, навіть високохудожніх творів, залежить від певного настрою людини в момент сприйняття, її соціального досвіду, психологічної підготовки, рівня знань.

Форми емоційної підготовки до вивчення певної теми – різноманітні, майже ніколи не повторюються і завжди органічно влітаються в основну канву заняття, становлять своєрідний заспів. Це – створення проблемних ситуацій, постановка проблемних запитань, вдале використання інформаційних технологій.

Під час аналізу художнього твору проводиться повторне читання найважливіших і найважчих для сприймання епізодів. Таке часто коментоване

перечитування сприяє глибшому розумінню школярами ідейно-художнього змісту твору.

Справжнє заняття з літератури – це урок виховання почуттів добра і краси, утвердження високих моральних ідеалів, формування гармонійно розвиненої особистості, активної життєвої позиції [18].

Естетичне сприйняття художнього твору як мистецтва – складний психологічний і творчий процес розумової діяльності студента. Щоб забезпечити ефективність сприймання літератури на занятті, створюється відповідний мікроклімат психологічного взаєморозуміння викладача та студента, готується ґрунт для духовної діяльності студента під час читання художнього тексту.

Особливо великого значення викладач надає початку заняття, який повинен створювати відповідний настрій студента до роботи над осмисленням нового матеріалу на певному регістрі. Багато методистів зауважують, що на початку будь-якого заняття з літератури бажаний сильний естетично-емоційний подразник. Це може бути ліричний вступ викладача, ілюстрування рідкісної фотографії, показ старовинної книги, ознайомлення студентів з прототипом художнього образу, бувальщина або літературний анекдот.

Література – особлива дисципліна, тому тут потрібно настроїтись не тільки на розумову працю, а й на естетичне сприймання художнього твору як ідейно-художньої цілісності. Бо якщо під час заняття не буде внутрішньої схвильованості, співпереживання, у студентів не буде радості від спілкування зі словом письменника.

Методи і прийоми створення відповідного емоційного настрою на початку уроку – різноманітні. Найхарактерніші з них такі: створення проблемної ситуації, демонстрація кадрів з фільму, фотоілюстрацій про митця, читання цікавих епізодів з книжок, газет та журналів, роздуми самого викладача, оформлені образним, емоційним словом.

Картини з життя художників слова, які постають в уяві студентів після читання біографічних творів та емоційної розповіді викладача, залишаються в

їхній пам'яті на все життя. Крім того, життєвий досвід визначних письменників сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості. А це – дуже важливо. Словесник намагається створити на занятті такий моральний мікроклімат, щоб високі ідеали митця стали взірцем для студентів.

Одним із засобів забезпечення ефективності вивчення біографічного матеріалу є емоційний початок пари, який збуджує почуття і розум студентів, викликає інтерес до пізнання і осмислення, є стимулом для дальшої роботи. Такий початок заняття створює відповідну атмосферу на всі наступні уроки з цієї теми.

Початок пари повинен бути завжди мобілізуючим – щоб студенти вже з перших хвилин включалися в емоційну і розумову роботу. Вдало знайдений початок заняття значною мірою вирішує ефективність вивчення життєпису письменника, його роль у формуванні світоглядних переконань учнів.

Емоційний початок заняття – один із засобів вироблення в студентів інтересу до навчання, до пізнання. Це мотивація навчання, вироблення тих емоційних порухів душі людської, коли пізнання набирає не утилітарного значення (заради оцінки), а є стимулом гармонійного розвитку, духовного збагачення, формування світогляду особистості.

В даному підрозділі розглянемо приклади реалізації виховного потенціалу літератури на програмних творах, які вивчаються в закладах вищої освіти на перших курсах. Нами було розроблено наступні форми та методи роботи.

Кожен раз, продумуючи емоційний, мобілізуючий до розумової і духовної діяльності початок пари, викладач ставить перед собою завдання навчити студентів емоційно сприймати і розуміти літературу як вид мистецтва, розвиває їх пізнавальні інтереси, збуджує потяг до пошуку, до сприйняття художнього твору як ідейно-естетичної цілісності.

Таким чином, на парі з літератури має бути створена не просто робоча обстановка, не тільки увага до того, що відбувається, а й певний емоційний тон, настрої, суголосний емоційній домінанті твору, що вивчається. І основою цього

має стати саме емоційний початок. Це важке завдання, специфічне саме для дисципліни література. Викладач має сам перейнятися цією емоцією і поширити її на аудиторію – за допомогою художнього слова, своїх коментарів до нього, завдяки своїй майстерності, знавця і актора.

На занятті з літератури вибір методу навчання, пізнання, сприймання і осмислення матеріалу залежить від того, на якому рівні і на якій фазі відбувається робота з текстом художнього твору. Можна виділити три основні фази вивчення тексту твору:

- первинне сприйняття тексту;
- поглиблене його осмислення шляхом аналізу і синтезу;
- повторне осмислення твору.

Найбільш розповсюджений і часто повторюваний метод – творче читання. Читання – це основа первинного знайомства з твором, і під час повторного осмислення тексту викладач не раз звертається до художнього читання і перечитування тексту. Читання сприяє розвитку естетичного сприйняття, творчої уяви, емоційного чуття.

Під час художнього читання викладач ставить мету – виробити у студентів певні уміння і навички слухати художнє слово, відтворювати в уяві художні картини, зображені автором, співпереживати разом з автором і героями твору. Прийоми читання різноманітні. В практиці педагог найчастіше користується такими: перше читання твору викладачем, повторне читання тексту викладачем та студентами, коментоване читання, вибіркоче читання, читання в ролях, інсценізація тексту, по абзацне читання.

Під час проблемно-тематичного аналізу тексту твору проводять таку роботу: визначення проблематики твору (усне, письмове); підбір фактичного матеріалу для доказу певної проблеми; диспут на основі суперечливих суджень, підбір аргументів для доказу; доказ тези від супротивного; коментування підібраних аргументів, з'ясування ролі зображувально-виражальних засобів мови; узагальнення та систематизація підбраного фактичного матеріалу, формулювання висновків; знаходження засобів вираження авторського

ставлення до зображуваного; порівняння зображувально-виражальних засобів мовлення кількох творів з однаковою тематикою і проблематикою; складання плану-відповіді; визначення естетичних категорій у художньому творі.

Види діяльності студентів на парі і прийоми роботи над текстом в процесі пообразного аналізу твору зводяться до знаходження у творі відповідного фактичного матеріалу, цитат, аргументів, систематизації їх, складання плану усної і письмової характеристики. Це може бути водночас індивідуальним і колективним завданням.

У практиці педагог часто користується такими видами роботи: словесне малювання образу на основі творчої уяви; знаходження художньо-виражальних засобів, які допомагають зримо уявити образ (портрет, описи, вчинки, авторська мова, мова персонажів); зіставлення портретної характеристики героя протягом усього твору, визначення статичного та психологічного портрету; зіставлення прототипу і художнього образу, історично-конкретної та художньої правди; розповідь біографії героя; пряма і опосередкована авторська характеристика героя; розповідь про вчинки та поведінку персонажа, його ставлення до природи, людей, праці, обов'язку, громадських та особистих інтересів, визначення мети життя персонажа, загальнолюдські норми моралі героя; визначення ставлення героя до інших персонажів та його оцінка цими персонажами; авторське ставлення і ставлення читача до героя; розповідь про активну життєву позицію героя; зіставлення типологічних образів у творах, різних за жанром; порівняльна характеристика образів того самого твору або різних або різних творів, близьких за тематикою; рухомі образи у творі, порівняння їх мови, вчинків, поглядів на початку твору і в кінці.

Прийоми і види діяльності студентів під час аналізу твору композиційним шляхом і за розвитком дії мають свою особливість. Найбільш поширеними є: повторне коментоване читання окремих уривків та епізодів твору; різні види переказу тексту; порівняння окремих епізодів у творі; складання плану за розвитком дії; знаходження у творі епізодів, які конкретизують і розкривають експозицію, зав'язку, розвиток дії, кульмінацію та розв'язку твору;

встановлення взаємозв'язків між елементами сюжету та композиції; знаходження у творі позасюжетних елементів, визначення їх ролі; розгляд певних сюжетних ліній у творі; знаходження точок переплетіння сюжетних ліній у творі; визначення і розгляд основних особливостей сюжету і композиції; з'ясування ролі окремого епізоду в реалізації авторського задуму і в структурі всього тексту; визначення конфлікту твору та шляхів його вирішення; групування у творі персонажів та їх композиційна роль.

Прийоми роботи і види діяльності студентів на парі під час структурно-стильового аналізу тексту спрямовуються на вивчення словесної форми твору, яке проводиться в тісному взаємозв'язку зі змістом та образами. Ідейно-естетична функція мови розглядається як засіб творення художнього образу, як особливість творчої манери автора. Завдання в процесі роботи над мовою і стилем твору можуть бути такі: визначення жанру твору, його особливостей, родових і жанрових ознак; порівняння різних за жанрами творів, визначення специфіки жанру; знаходження і аналіз зображувально-виражальних засобів мови та з'ясування їх ідейно-художньої ролі в розкритті образів; спостереження над авторською мовою у творі, його єдністю форми і змісту; аналіз авторської мови і мови персонажа; проведення стилістичного експерименту; дослідження особливостей стилю і творчої манери автора (улюблені теми і проблеми, найбільш вживані жанри, своєрідність художнього бачення і осмислення життя через художні образи, композиційні прийоми, способи творення образів, своєрідність лексики, стилістики, образності мови); порівняння кількох творів (особливо поетичних) на ту саму тему різних авторів; проведення вікторин, під час яких визначають приналежність тексту певному автору; знаходження у тексті твору зображувально-виражальних засобів мови (епітет, порівняння, уособлення, алегорія, гіпербола, метафора, анафора, епіфора, інверсія, алітерація, асонанс), визначення в контексті їх ідейно-художньої ролі; визначення у виучуваному творі родових і жанрових ознак; визначення своєрідності віршованої мови (розмір, рима, строфа). Прийоми освоєння художнього тексту зводяться до таких етапів:

1. Створення відповідного емоційного настрою, підготовка учнів до сприймання тексту.
2. Художнє читання і естетичне сприймання твору.
3. Емоційне одухотворення.
4. Бесіда з метою вияву рівня естетичного сприймання твору учнями.
5. Повторне читання.
6. Ідейно-художній аналіз в єдності форми і змісту.
7. Порівняння твору та зображених подій з іншими творами, з сучасністю, з життєвим досвідом студентів [10].

Універсальних методів, форм, шляхів і прийомів роботи над текстом немає. Варіантність, комплексне використання їх відповідно до жанру твору, складності матеріалу, вимог і завдань уроку, підготовленості учнів забезпечує успіх у роботі.

Потенціальні можливості літературної освіти невичерпні. Викладач повинен зробити так, щоб величні ідеї, закладені в основу твору, стали органічною потребою життя, духовного досвіду підлітків. Але світоглядні переконання стають духовним надбанням особистості лише тоді, коли думка проходить через серце, викликає певні емоції. Викладач повинен прагнути не лише до понятійного розуміння студентами теми, ідеї твору, а й, створюючи відповідні ситуації, домагатися образно-емоційного сприймання літератури як мистецтва. В процесі роботи забезпечується духовна діяльність учня через естетичне сприйняття тексту художнього твору, оскільки вчитель передає дітям не просто знання, а й хвилювання своєї душі, світ своїх захоплень, устремлінь, своє ставлення до зображуваних автором подій. Викладач прагне засобами художнього слова намалювати образ твору так, щоб він своїми вчинками, переконаннями, моральною красою захоплював студентів. Першочерговим завданням у формуванні в уяві студента цілісного чуттєво-конкретного образу людини, яка б стала йому взірцем для наслідування.

Великого значення надається вивченню життєвого і творчого шляху письменника. Так, вивчення біографії митця починається з обговорення на парі

художнього твору про його життєпис. Уроки такого типу не тільки поглиблюють, розширюють знання студентів про письменника, а й виховують інтерес до його творчості, допомагають уявити, як формується світогляд людини, як ідеали стають переконаннями і нормою повсякденної діяльності художника слова, сприяють формуванню у молоді кращих моральних якостей.

Заняття з вивчення біографії – це дивовижні мандрівки, заочні екскурсії по місцях перебування, залах музеїв митців, проникнення в творчу лабораторію письменника, це емоційні, хвилюючі розповіді викладача про нього.

Під час вивчення біографії письменника студентам пропонуються запитання такого типу:

1. Що вас вразило, найбільше схвилювало чи запам'яталося вам у життєвому шляху письменника?
2. Які риси характеру особистості художника слова, його уподобань чи захоплень взяли ви для себе за взірць?
3. Чому навчилися, над чим задумалися, вивчаючи біографію письменника?
4. Схарактеризуйте рівень світогляду митця, розкрийте його моральне обличчя і духовний світ. Вкажіть, що впливало на формування його особистості і світогляду.

Ставлення людини до природи – глобальна проблема віку. Воно пов'язане із збереженням навколишнього середовища, життя на Землі, цілісності біосфери, стоїть поряд з проблемою припинення гонки озброєнь, з боротьбою за мир на всій планеті.

Ставлення людини до природи – це ідеологічна проблема, бо пов'язана з формуванням системи поглядів людини (філософських, правових, моральних та естетичних). Це критерій оцінки і мірило досконалості суспільного ладу, рівня світогляду людини, її морального і духовного багатства. Взаємодія людини і природи трактується в житті і в літературі не лише як наукова, економічна проблема бережливого й раціонального використання природних ресурсів, а як і морально-етична, педагогічна та естетична проблема формування гармонійно-

розвиненої особистості.

Погляди людини на природу і ставлення до неї визначаються не самою природою, а рівнем розвитку свідомості людини та її наукового світогляду.

Але примат у вихованні любові до природи належить розвитку естетичного чуття природи. Бо студент може, наприклад, знати будову квітки, розуміти значення її в медицині, але не бачити, не відчувати її краси. Самі лише знання про природу та закони її розвитку не можуть сформувати в учнів почуття любові до природи. Тут потрібний комплексний підхід, забезпечення міжпредметних зв'язків, і роль викладача-словесника у цьому – першочергова.

Викладач літератури засобами художнього слова формує естетичний ідеал ставлення до природи. Всі величні ідеї стають переконаннями, нормою повсякденної поведінки студента, коли вони сприймаються не просто як заучені істини, а проходять через світ емоцій і почуттів, сприймаються не тільки розумом, а й серцем. Ось чому вирішити проблему виховання ставлення до природи немислимо без естетичного виховання, суть якого полягає в тому, як говорив В. Сухомлинський, щоб «навчити дитину бачити в красі навколишнього світу духовне благородство, доброту, сердечність і на основі цього утверджувати прекрасне в собі» [19].

Що ж включає в себе поняття любов до природи? Що означає естетичне чуття її? Насамперед – це позитивні емоції (насолоди, здивування, задоволення, радості, інтересу, занепокоєння, гордості, благородства, великодушності, доброти, співчуття і т. ін.), які виникають в процесі безпосереднього спілкування людини з природою або під час читання картин природи в художньому творі. Справжня любов до природи – це захоплення нею, як твором мистецтва, відчуття і розуміння її, і разом з тим це активна, дійова любов, яка не зводиться лише до замилювання красивим заходом сонця, а виливається в активну діяльність, спрямовану на збереження й охорону прекрасного, примноження багатств рідної землі. Щоб навчити студентів любити, цінувати і примножувати багатства природи, милуватися її красою, необхідно виробити в них навички естетичного сприйняття і уміння бачити й

відчувати красу пейзажів у художньому творі.

Шляхи формування у студентів естетичного ставлення до природи засобами художнього слова різноманітні. Ось деякі з них:

1. Прилучення студентів до читання тих творів художньої літератури, де гостро ставиться і художньо досконало розкривається проблема взаємозв'язку людини, природи і суспільства.

2. Ознайомлення студентів з життям і ставленням до природи визначних діячів, людей мистецтва і науки.

3. Навчання умінню естетично сприймати зображення пейзажів у художньому творі. Вироблення навичок образно уявляти, бачити, відчувати й милуватися барвами природи у тексті.

4. Написання творчих робіт, які є наслідком емоційних ситуацій, що виникають під час спілкування студентів з природою [22].

Завдання викладача полягає в тому, щоб залучити студентів до читання творів художньої літератури, де гостро ставиться проблема охорони навколишнього середовища, збереження і примноження багатств Батьківщини, проблема гармонійної єдності людини і природи. Багато творів літератури розкривають проблему громадянської і моральної відповідальності людини за збереження навколишнього середовища, флори і фауни рідного краю. Це, зокрема, такі, як «Лебедина сага» М. Чабанівського, «Орлами орано», «Полювання з гончим псом», «Тече ріка» Є. Гуцала, «Краяни» І. Цюпи, «Гілея» М. Зарудного, «Канал» І. Григурка та ін.

Ефективним засобом формування естетичного ідеалу охоронця природи є виховання на прикладах життя і ставлення до природи письменників, художників, вчених, громадських і політичних діячів.

Формуванню ідеалу прекрасного в ставленні до природи сприяють уроки вивчення біографії письменників. Розглядаючи життєписи М. Коцюбинського, М. Рильського, О. Вишні, О. Довженка, М. Стельмаха, викладач підкреслює, як тонко і ніжно любили природу митці слова, як уміли естетично сприймати й відчувати красу навколишньої дійсності. Для більш глибокого вивчення

питання гармонійної єдності письменника і природи варто запропонувати студентам підготувати реферати типу «Людина і природа в творчості О. Довженка», «Максим Рильський і природа», «Природа в житті і творчості Михайла Стельмаха» тощо. Обов'язково в рефератах такого типу слід наголошувати на джерелах формування естетичного ставлення до природи майстрів художнього слова. Такі реферати обговорюються на уроках літератури. Живе, емоційне слово викладача, робота над рефератами допомагають студентам свідомо підійти до вивчення пейзажів у творах письменників, до розуміння авторської позиції у зображенні природи, виховують у них естетичне чуття природи.

Щоб навчити студентів естетично сприймати пейзажі в художньому творі, необхідно виробити у них вміння образно уявляти описане, ставати співучасниками відображених подій, співпереживати разом з автором і героями, відчувати тонкощі й барви кожного слова. Цього можна досягти, коли студенти сприймають художній твір як мистецтво. Естетичне сприйняття починається з уміння виразно читати твір, правильно передати ідейний пафос, підтекст і його емоційне забарвлення. Після виразного читання твору варто не одразу переходити до його ідейно-художнього аналізу, а намагатися розбудити творчу уяву і фантазію студентів. Тому доцільно ставити такі запитання:

1. Які картини і образи ви уявили, побачили під час читання тексту?
2. З яким куточком місцевості можете порівняти описаний автором пейзаж, тобто які асоціації викликав у вас даний пейзаж?
3. Які думки, почуття, емоції виникли у вас під час читання тексту?

Можна рекомендувати певну систему аналізу пейзажної лірики чи опису природи, яка полягає в таких етапах роботи:

1. Емоційне художнє читання пейзажу.
2. Бесіда з метою вироблення навичок естетичного сприйняття (образної уяви, асоціативного відтворення, художнього доміслу). Під час бесіди виконуються вправи: усне словесне малювання, підбір ілюстративного матеріалу або самостійне виконання малюнків, порівняння описаного автором

пейзажу з особистим спостереженням, доповнення пейзажу окремими деталями, зіставлення пейзажу в літературних творах і творах живопису та музики.

3. Усвідомлене розуміння ролі і функції пейзажу в художньому творі, значимості художніх засобів вираження природи, визначення, яким суб'єктом мовлення передається пейзаж, чію ідейно-емоційну точку зору виражає пейзаж, яка фізично-просторова і часова точка зору автора в зображенні пейзажу, яка композиційна роль даної картини природи. З цією метою проводяться дослідження значимості й доцільності художніх засобів зображення природи, пропонується тематичне порівняння пейзажів різних авторів для визначення своєрідності стилю і т. ін. [2].

Звичайно, ці прийоми і форми роботи необхідно використовувати творчо, враховуючи специфіку твору, підготовленість аудиторії. Але в кожному випадку вони повинні сприяти розвитку розумових і пізнавальних здібностей студентів, естетичному вихованню молоді.

Заняття з літератури стануть важливим засобом естетичного, розумового та морального виховання, сприятимуть розвитку читацьких інтересів, прилучатимуть учнів до великих цінностей духовної культури, якщо вони пов'язані з практичною діяльністю студентів, з життєвою практикою сьогодення.

Для становлення людини в юнацькому віці мистецтво має виняткове значення. Вхідження мистецтва в духовний світ людини починається з пізнання краси слова. Пізнання краси слова – перший і найважливіший крок у світ прекрасного. Без подорожей до джерел рідного слова не можливе повноцінне естетичне, емоційне й моральне виховання. Пізнання краси слова породжує в душі студентів почуття благородної гордості, людської гідності.

У діапазоні засобів емоційного й естетичного виховання лірика лежить між епосом і музикою. Емоційна насиченість, тонкість і багатогранність відтінків слова, глибокий підтекст образів ліричного твору – все це ріднить лірику з музикою. Без розуміння й відчуття ліричних творів і поетичної

прози людина лишається глухою, байдужою [38].

Великого значення надається тому, щоб студенти навчилися відчувати музичне звучання слова у вірші. Багатство й благородство почуттів підлітків немислимі без співпереживання найтонших порухів людської душі, які являють собою духовне багатство і надбання людства. Йдеться про почуття, переживання, втілені у визначних творах світової поезії.

Поетичне слово з його тонкими відтінками пробуджує у студентів радісне почуття прилучення до найсвітлішого і найпрекраснішого, до найбезцінніших багатств людства. У них виникає бажання читати й перечитувати саме ті рядки, в яких немає чітко окресленого сюжету, але є думки й почуття поета, його пильний погляд у навколишній світ.

Любов до поезії й духовну потребу в читанні, переживання поетичного слова можна виховати тільки тоді, коли слово живе в душі викладача. Ліричні вірші завжди треба читати напам'ять. Це один із засобів безпосереднього звертання до духовного світу людини.

Перейдемо до розгляду найбільш ефективних засобів естетичного виховання студентів.

2.3. Формування естетичної культури студентів засобами літературного краєзнавства

Літературне краєзнавство – це специфічна галузь науки про літературу, предметом якої є вивчення фольклорної спадщини та літературних творів, художніх образів, навіяних природою, історичними подіями, традиціями, звичаями, побутом і людьми певного краю [34]. Літературне краєзнавство багатогранне. Посутнє місце в ньому займають пари з літератури рідного краю, що мають свої особливості:

- планувати їх треба, враховуючи специфіку літератури як виду мистецтва;

- добирати літературні твори і мистецький матеріал високої художньо-естетичної вартісності;
- вміло поєднувати ознайомлення краєзнавчої літератури з використанням образотворчого мистецтва, музики, архітектури, історії, релігії, філософії свого краю тощо;
- забезпечувати формування естетичних смаків, переконань, ідеалів студентів відповідно до людино-/народо-/україно-/знавчих традицій;
- виробляти особистісне ставлення до художньої літератури рідного краю, щоб допомогти студентів-читачеві й людині самовиразитися, самоствердитися й усвідомити, що митці-земляки не тільки відображають своє сприйняття й розуміння світу, а й передають енергію власного бачення життя з його добром і злом, красою і потворністю і цим допомагають студентам творити своє Я в єдності з природою, людством, нацією, рідним краєм.

Мета занять літературного краєзнавства – осягнення студентами глибинної сутності спадщини митців свого краю, космосу духу земляків, реалій дійсності, сприйняття й поцінування їхнього художнього набутку, плекання почуття гордості за творчих людей, славних краян.

Інтерес студентів до літератури рідного краю з'явиться тоді, коли будуть витримані як специфічні особливості таких уроків (вони вже означені вище), так і методологічні принципи їх:

- розуміння студентами літератури як художнього відображення духовного життя українського народу і тієї спільноти, яка оточує людину;
- урахування вікових, психологічних і пізнавальних можливостей студентів, їхнього загального розвитку;
- дотримання вікової динаміки особистісного сприймання літератури;
- формування вмінь кваліфікованого читача, який розуміє літературу як мистецтво, сприймає художні цінності та шліфує свою культуру почуттів;
- добір літературно-краєзнавчого матеріалу з урахуванням принципу від простого до складного;
- глибоке знання викладачем історії й літератури рідного краю та

об'єктивне його потрактування в культурно-мистецькому просторі;

- особистісно зорієнтований підхід у формуванні навчальних запитань і завдань, а також у вибудові моделі заняття з чітко передбачуваними і контрольованими результатами [27].

Завданнями занять з літератури рідного краю є:

- поглиблювати відомості про життя та творчість митців даної місцевості;

- розвивати інтерес до їхнього творчого доробку та спадщини;

- виробляти особистісне ставлення до літератури рідного краю, розвиваючи вміння висловлювати свої думки про автора твору, героїв, художні образи;

- прищеплювати високі естетичні смаки, виховувати почуття прекрасного, вміння насолоджуватися художнім твором;

- виявляти та розвивати нахили, смаки, здібності студентів, сприяти їхньому розвитку, виховувати юних поетів-аматорів;

- поглиблювати знання про історію рідного краю, його найвидатніших діячів культури та мистецтва;

- розвивати логічне та образне мислення, культуру мовлення та читання;

- виробляти вміння вести діалог і полілог у парі, групі, будувати монологічне висловлювання, вступати в дискусію з проблемних питань твору, узагальнювати, систематизувати знання та робити висновки;

- допомогти студентам подолати принизливе почуття національної меншовартості, формувати в них історичну пам'ять, плекати природне почуття національної гордості;

- виховувати шану до народних і православних релігійних традицій українців, за якими споконвіку жили наші предки;

- прищеплювати повагу до видатних людей рідного краю, їхнього внеску в національно-визвольну боротьбу, спонукати наслідувати їх у своєму житті;

- виховувати в студентів працелюбність, милосердя, гуманне ставлення до людини, природи, мистецтва, тощо;

- виробляти вміння бачити й цінувати красу й самобутність рідної землі;
- викликати в студентів щире прагнення захищати світлі набутки матеріального й духовного життя нації, оберігати й примножувати їх, продовжуючи традиції роду, родини, краю;
- розвивати вміння переказувати, стежити за чіткістю та логічністю відповідей на запитання, висловлювати свої враження від почутого, побаченого;
- формувати в студентів самостійне судження, вчити їх давати об'єктивну характеристику героям, художнім образам і явищам;
- розвивати комунікативно-мовленнєві вміння студентів на парах з літератури рідного краю, практикуючи твори малої форми в усному та писемному варіанті (переказ-мініатюра з творчими завданнями, багатоваріантні міні-твори в контексті певної жанрово-стильової манери).

Підготовка до занять з літературного краєзнавства передбачає:

- випереджаюче ознайомлення зі списком творів літератури рідного краю, які студенти мають прочитати (придбати) навчального року;
- підготовку системи завдань, розробку розумових операцій, а також способів їх виконання з урахуванням різних рівнів і форм мислительної діяльності студентів;
- планування навчально-пізнавального дійства, змістового наповнення заняття;
- чітке визначення теми, мети та завдань пари, проблемних питань за змістом твору (творчості), добір епіграфа, зорового та слухового рядів (музичне і мистецьке оформлення).

Основними методами навчання та формами організації навчально-пізнавальної діяльності на заняттях з літератури рідного краю для є: бесіда за змістом твору; бесіда з елементами лекції; бесіда з елементами диспуту; лекція; оглядова лекція тематичного характеру; семінар за творчістю письменника; диспут; конференція; зустріч і розмова з письменником; екскурсія або заочна подорож; обговорення проблеми за круглим столом та ін.

Залежно від мети, завдань заняття, особливостей та жанру художнього твору, обраного викладачем методу проведення заняття можна використати різноманітні прийоми роботи: повідомлення; стислі, докладні та творчі перекази; художню розповідь; виразне читання та інсценізацію; читання творів і уривків уголос; «оживлення» подій та словесний опис картини; підготовку й обговорення відгуків, анотацій, рецензій; дослідно-пошукову роботу в місцевих бібліотеках, музеях, картинних галереях, архівах; виписування образних висловлювань, афоризмів; підготовку виставок літературних, мистецьких і художніх творів, публікацій, репродукцій; інтерв'ю з автором, його рідними, друзями, знайомими; складання словничків термінів, понять; виставку учнівських ілюстрацій до твору; сценічні замальовки, фрагменти дія- та відеофільмів тощо.

Усю систему літературної освіти і курс літератури рідного краю зокрема, слід вибудовувати з урахуванням специфіки літератури як виду мистецтва, що несе потужний заряд позитивної духовної енергії і здатна зацікавити юного сучасника надбаннями земляків, переконати, що література рідного краю спроможна бути мистецтвом слова.

Курс нинішньої освіти на особистісну орієнтацію зумовлює своєрідність виховного аспекту запропонованої концепції літератури рідного краю, яка, окрім того що дає знання й формує читацькі смаки, водночас виховує громадянина-патріота України, любов до батьків, свого міста, села, вулиці, односельців, краян та їхніх культурно-мистецьких надбань. І той літературний шлях від батьківщини до Батьківщини має формувати особистість, здатну зберегти й продовжити українські культурно-літературно-історичні традиції пращурів, щоб достойно увійти до європейської і світової спільнот, бути відкритою для інших культур і здатною до збагачення власної духовності.

Добір художніх текстів для вивчення проводиться так, щоб студент-читач побачив красу життя навіть у буденному, зацікавлено й толерантно поставився до всіх її проявів. Твір повинен наснажити студента настроєм віри й надії, радістю від того, що він прийшов у цей світ для повноцінного духовного життя.

Саме література рідного краю виступає важливим чинником відродження духовності, людяності, національної культури.

Вивчення літератури рідного краю формує більш чіткі уявлення про всю літературу, про прекрасне в мистецтві, тому має всі можливості для розвитку художніх смаків студентів. Матеріал рідної місцевості, знання і враження, набуті в процесі літературно-краєзнавчої роботи, полегшують сприймання творів художньої літератури, допомагають їм глибше зрозуміти мистецькі цінності, розібратися в багатогранному світі мистецтва.

На впровадження літературного краєзнавства в навчально-виховний процес неодноразово вказували у наукових дослідженнях учені-методисти Н. Волошина, М. Горда, А. Лисенко, В. Неділько, Є. Пасічник, С. Пультер, Г. Самойленко, Б. Степанишин, В. Шульженко та інші. Адже літературне краєзнавство розкриває великі можливості для інтелектуального, морального та естетичного розвитку. Збагачуючись знаннями про рідний край, студенти зростають духовно, задумуються над сенсом життя, над своїм походженням, своїми джерелами. Загальнолюдські та національні цінності пізнаються студентами як свої, близькі для них. Процес формування художньої культури студентів під час вивчення літератури рідного краю розглядається нами як система, яка базується на ретельному відборі для вивчення найвідоміших місцевих письменників і найкращих їхніх творів, на використанні найефективніших форм і методів викладання літератури, на моделюванні різних емоційних ситуацій у процесі вивчення літератури рідного краю [34].

Однак детальний аналіз проведення літературно-краєзнавчої роботи в ЗВО приводить до висновків: відсутня чітка система і наступність занять з літературного краєзнавства, тобто ця робота є частковим, епізодичним явищем.

Окрім того, має перевагу пізнавально-ілюстративний підхід, не використовуються форми і методи, які роблять літературне краєзнавство важливим засобом формування художніх смаків учнів, а також засобом навчання і виховання. Це пояснює і підтверджує необхідність формування естетичних і художніх смаків студентів у процесі вивчення літератури рідного

краю як одну з умов високої художньо-естетичної освіченості.

Вивчення літературного краєзнавства, на нашу думку, потрібно організовувати не на репродуктивному рівні, а як навчально-дослідницький процес, що дасть змогу збагатити наукові дослідження новими матеріалами з життя і творчості письменників певної місцевості, а викладачі-словесники та студенти зможуть стати співучасниками дослідження літератури рідного краю, яка має реальний вплив на формування естетичних і художніх смаків студентів.

Заняття з літератури Запорізького краю можуть бути присвячені різним темам, наприклад, вивченню творчості, пов'язаній з островом Хортиця. Таке заняття може проводитися з метою: навчальна – ознайомлення студентів з історичною пам'яткою рідного краю (островом Хортицею), залучення студентів до пошукової роботи, знайомства із поетичним словом талановитих поетів-земляків; розвиваюча – розвивати уміння відчувати красу поезії, виявляти і розвивати творчі здібності студентів; виховна – виховання почуття гордості за свій край, його героїчне минуле. В занятті простежуються такі міждисциплінарні зв'язки: українська мова, історія України, культурологія. Епіграфом до такої пари можуть стати слова запорізького поета В. Моремпольського: «Цей острів серед синіх хвиль Славути пливе, немов зелений корабель. Як горда чайка на казкових крилах пливе пісенна Хортиця в майбутть». Також не можна не згадати славетні строки Петра Ребра: «Ні, ти не знаєш добре України, якщо на Запоріжжі не бував», зачитати вірші Лариси Коваль. Заздалегідь розділити студентів на декілька пошукових груп для підготовки різноманітних довідок: етимологи, краєзнавці, історики, шевченкознавці, поети-аматори. Обов'язковим є розгляд образу Хортиці в творах поетів-земляків. Закінчити заняття з літератури рідного краю потрібно читанням творів, які написали самі студенти. Звичайно, для підвищення інтересу до теми, можна запропонувати студентам екскурсію до острова Хортиця.

Аналіз наукових досліджень з цієї проблеми, вивчення практики роботи ЗВО привели до висновків: формування художньої культури студентів

засобами літературного краєзнавства буде ефективним, якщо:

- використовувати високохудожні твори письменників рідного краю;
- практикувати різні форми, методи і прийоми роботи з літературного краєзнавства, що мають проблемний, варіативний, інтегративний, дослідницько-пошуковий і творчий характер;
- створювати умови для широкого залучення студентів до краєзнавчої роботи, пошукової діяльності, історико-літературних, етнографічно-культурних наукових досліджень;
- буде розроблено систему занять з формування художніх смаків студентів у процесі вивчення літератури рідного краю.

Досягнення такого рівня впливу літературно-краєзнавчого матеріалу на естетичну культуру студентів потребує насамперед адекватної цілеспрямованої і систематичної інформації, опори на розвиток у студентів інтересу до літератури рідного краю, а також створення ситуацій, коли літературно-краєзнавчий матеріал студенти не тільки вивчають, а й осмислюють, сприймають як необхідний, близький, самі беруть участь у пошуках цього матеріалу.

2.4. Використання засобів образотворчого мистецтва на заняттях з літератури

Міцний зв'язок, що існує між літературою, музикою та образотворчим мистецтвом, визначається тим, що кожен з них своїми специфічними засобами розкриває внутрішній світ людини, особливості навколишнього світу.

Враховуючи специфіку впливу мистецтва на раціональну та емоційну сфери свідомості особистості, можна зробити висновок про необхідність забезпечення комплексного впливу різних видів мистецтва на студента при вивченні літератури. Головна функція літератури – передача інформації, а отже, вплив її творів на процес мислення є очевидним. Музика, відповідно, має

величезні можливості впливу на емоційну сферу особистості, а образотворче мистецтво, викликаючи предметні та предметно-емоційні асоціативні зв'язки, здійснює активізуючий вплив на інтелектуальну та емоційну сфери психіки, тому комплексна взаємодія мистецтв у навчально-виховному процесі (за умови систематичного характеру), з одного боку, забезпечує повноцінне й усебічне відображення навколишньої дійсності, з іншого – сприяє багатогранному розвитку свідомості особистості, активізуючи її індивідуальний художній розвиток.

Вивчення сучасної методичної літератури приводить до висновку, що впровадження комплексу мистецтв у виховний процес є одним із пріоритетних напрямів дослідження. Аналіз наукової літератури дає уявлення про сучасний рівень розробленості проблеми в цілому та окремих її аспектів. Особливий інтерес викликають фундаментальні праці, предметом яких стало вивчення проблеми використання комплексної взаємодії мистецтв у педагогічному процесі.

Визначаючи чинники ефективності комплексного впливу мистецтва на особистість, психологи базуються насамперед на кардинальному принципі цілісності організму, його життєдіяльності, що пояснюється природною взаємодією органів чуття. Комплекс різних видів мистецтва розширює можливості асоціативної діяльності свідомості, що активізує уяву, процес мислення, поглиблює розуміння образу. Володіючи відносною самостійністю, комплекс мистецтв набуває нового звучання, підлягаючи ідейному задуму твору, що є основним. Художній образ при залученні різних мистецтв у комплексі набуває нової якості як за змістом, так і за формою, за рахунок чого і підсилюється його дія.

Сукупність окремих видів мистецтва може зробити особистість дійсно багатогранною. Комплексне опанування мистецтва оптимізує творчі здібності та сили людини, розвиток її фантазії, уяви, артистичності, інтелекту, тобто формує універсальні людські здібності для будь-яких сфер діяльності.

Вважаємо, що найцікавіше проходять заняття, побудовані на інтеграції

літератури і музики.

Останнім часом вивчення творів художньої літератури у закладах вищої освіти ускладнюється багатьма об'єктивними факторами, з-поміж яких насамперед виділимо захоплення електронними засобами інформації, неспроможними замінити книгу. Отже, є потреба відшукати способи оптимізації самого процесу ознайомлення студентів з художньою літературою.

З метою активізації пізнавальної діяльності студентів на заняттях з літератури потрібно в міру використовувати твори образотворчого мистецтва.

Оскільки художня література є словесним самостійним видом мистецтва, то й твори живопису мають свою графічну специфіку зображення навколишнього життя. Вони також впливають на емоції студентів, доповнюють враження про певний літературний твір. Таким чином, можна поєднати живе слово з наочним образом, що відтворений на художньому полотні. Здебільшого це тематично близькі картини або просто ілюстрації художників до творів письменників, які вивчаються за програмою.

Можна виділити такі види наочності:

- предметна й образна (документи, фотокопії першодруків літературних творів, фотознімки, малюнки, портрети письменників, картини та ілюстрації до художніх творів письменників);

- умовно-схематична (таблиці з теорії літератури, літературні схеми і карти).

На парах з літератури наголошуємо студентам, що література і живопис часто типізують одні і ті ж явища, тематично споріднені. Так, вивчаючи твори Т. Шевченка, демонструємо ілюстрації відомого художника І. Їжакевича до творів письменника: «Якби ви знали паничі», «І виріс я на чужині», поеми «Сон». При з'ясуванні життєпису великого Кобзаря розповідаємо про картини В. Касіяна «Т. Шевченко», Г. Меліхова «Молодий Шевченко в художника К. Брюллова» та авторські шевченківські картини – «Автопортрет» (1841), «Хата батьків у селі Кирилівці», «Автопортрет» (1853). Намічаємо систему завдань, як навчити студентів виділяти основні риси героя в літературному і

живописному творам.

Вивчаючи життя і творчість І. Франка використовуємо ілюстрації І. Їжакевича до оповідання «Грицева шкільна наука», В. Литвина і Г. Пустовіта до повісті «Захар Беркут», С. Адамовича до повісті «Борислав сміється».

Вдячний матеріал для естетичного виховання студентів становить малярська спадщина Т. Шевченка і О. Довженка. При розгляді їх малюнків підкреслюємо, як в одній особі гармонійно поєдналися талант письменника і художника.

Рекомендуємо звернутись до творів живопису при формуванні в студентів теоретико-літературних понять.

Ідейно-тематичний зв'язок між літературою і творами образотворчого мистецтва є глибинним, бо під впливом загальних закономірностей, що виникають у процесі національного і світового історичного розвитку, у літературі й образотворчому мистецтві виникли споріднені явища (наприклад, класицизм, романтизм, реалізм і т. ін.). У процесі викладання літератури ці явища дають можливість визначити безпосередні зв'язки мистецтвознавчого та літературного матеріалу.

Література прямо й побічно має вплив на образотворче мистецтво, а образотворче мистецтво займає провідне місце в житті багатьох письменників і впливає на їхню творчість. Система використання образотворчого мистецтва на заняттях з літератури передбачає позитивний вплив інтеграції в літературний матеріал.

Робота з творами образотворчого мистецтва на заняттях з літератури сприяє ефективному естетичному вихованню студентів та вдосконаленню вмінь і навичок з метою більш глибокого осмислення літературного матеріалу [33].

В ЗВО ці уміння та навички закріплюються й удосконалюються через:

- «читання» творів живопису (тобто самостійна розповідь за картиною без навідних питань викладача);
- усне малювання за картиною, пов'язаною з літературним текстом, що виробляє вміння співвідносити світ, створений письменником, зі світом,

відображеним художником засобами образотворчого мистецтва;

- розбір ілюстрацій до літературних творів одного чи декількох художників;

- написання творів за ілюстраціями образотворчого мистецтва.

Крім того, студенти опановують уміння визначати тему й ідею твору образотворчого мистецтва, аналізувати добутки живопису, графіки та скульптури в єдності їхнього змісту і форми, встановлювати загальне та відмінне в двох-трьох картинах, що відбивають близьку тему.

Визначаючи коло художників, із творчістю яких буде проводитися робота, варто звертати увагу на такі моменти: значимість того чи іншого художника в історії вітчизняного та світового мистецтва, а також можливість і необхідність залучення його добутків до занять з літератури.

Аналізуючи список творів образотворчого мистецтва, відібраних з метою поліпшення знань з літератури, естетичного вдосконалення студентів, розвитку їхньої ерудиції, ми прийшли до висновку, що найбільше раціонально організувати поглиблену роботу над творчістю таких художників-живописців і художників-ілюстраторів.

Вартісною уваги на парах з літератури є робота з ілюстраціями, різновидами яких є:

- ілюстрації-портрети, що дають характеристику літературного героя. Такі ілюстрації збирають воедино різні риси персонажів, які письменник показує на багатьох сторінках твору й які можуть вислизнути від уваги студентів. Зібрані ж разом, вони складають колоритний зоровий образ;

- ілюстрації, що розкривають характер героя, його ставлення до інших діючих персонажів;

- ілюстрації предметно-пізнавальні, які супроводжують текст, зображують побут, будівлі, пейзажі, явища природи й показують учням незнайоме;

- ілюстрації дії, у яких основна увага зосереджена на передачі сюжету;

- ілюстрації настрою або стану, що виражають зміст, ідею автора,

допомагають правильному сприйняттю всього тексту, створюють відповідний настрій.

Серед видів робіт з ілюстрацією на заняттях літератури можна виділити такі:

- розгляд ілюстрації до твору та роздуми над окремими сценами та героями;
- коментар викладача з використанням ілюстрацій до твору;
- зіставлення ілюстрацій різних авторів до твору;
- створення проблемної ситуації на основі ілюстрацій до твору;
- письмова робота за прочитаним твором з використанням ілюстрації до нього [14].

Цікавим видом роботи на парі літератури буде зіставлення ілюстрацій різних авторів до художнього твору. Те, як студенти оцінять ілюстрації, якій віддадуть перевагу, аргументуючи свою думку, все це покаже викладачу, наскільки глибоко і серйозно вони прочитали твір.

Отже, використання творів мистецтва на заняттях з літератури – це провідний засіб естетичного виховання, це свого роду «підручник життя», а тому пізнавальна інформація, що міститься в мистецтві, величезна, бо вона істотно поповнює наші знання про світ. Поєднуючи особистий життєвий досвід людини з досвідом інших людей, мистецтво служить і засобом пізнання світу, і способом самопізнання особистості.

Доречним було б виділити основні фактори, які сприяють ефективному використанню творів живопису на заняттях з літератури: твори літератури і живопису мають бути тематично споріднені, мають сприяти розвиткові усного і писемного мовлення студентів при аналізі зразків літератури й образотворчого мистецтва, знайомити студентів із специфікою зображення навколишнього життя в обох мистецьких видах. Слід пам'ятати, що використання творів живопису не самоціль у роботі словесника, а лише один із прийомів, якій допомагає викладачеві ефективно планувати і застосовувати в навчальному процесі твори образотворчого мистецтва.

Підводячи підсумки, можна говорити про те, що всебічний гармонійний розвиток студента, формування у нього справжньої духовної культури – одне із головних завдань сучасної вищої школи, над яким повинен працювати викладач. Адже художня література, як синтетичний вид мистецтва, є спрямовуючою силою у духовному розвитку студентства.

Таким чином, можна зробити висновки, що використовувати твори мистецтва на заняттях з літератури необхідно. Недооцінка на парах з літератури музики й живопису, які органічно входять у систему її образів, знижує художню виразність твору та збіднює уяву студентів. Музика та живопис органічно доповнюють естетичне виховання студентів у процесі вивчення літературних творів.

Головною умовою та основою всіх навчальних занять з літератури – це читання творів. Від організації читання залежить успіх усієї роботи над літературною темою.

Чи захопить книга студента, чи порине він у світ, створений художником, або думки та почуття автора залишать його байдужим чи навіть викличуть внутрішнє неприйняття - про це завжди думає викладач, готуючи першу зустріч студентів із твором.

Література спроможна відображати всю багатогранність життя людини та суспільства. І в цьому плані провідна роль належить прозі. Саме проза розкриває, з одного боку, всі глибини та все багатство людської психології, а з іншого – складність зв'язків людини зі світом, із суспільством, з історією. Письменник не просто описує життя. Літературний образ та художній твір в цілому - складний акт відображення дійсності. Життя в літературному творі - це життя, осмислене художником, пережите та відчуте ним. Звідси обов'язкова увага до поглядів художника, його особистості.

Важливість залучення різних видів мистецтв до вивчення літератури покликана довести її розвиток в контексті загального розвитку мистецтва в цілому.

ВИСНОВКИ

Естетичне виховання має свою специфіку у ЗВО, коли певна сформованість естетичного сприйняття студентів дозволяють їм досягнути естетичний потенціал самої літератури як геніального витвору людства. Мета естетичного виховання – людина, яка розкрила повноту своєї сутності, універсальна гармонійна особистість. Завданням естетичного виховання є не тільки розширення художнього сприймання, списку прочитаних книг, почутих музичних творів, а й організація людських почуттів, духовного росту особистості, регуляція і корекція поведінки. Естетичне виховання проникає в усі сфери життя, воно забезпечується всіма ланками виховання і використовує багатство і різноманітність його засобів. Усе це дає право вважати головним принципом естетичного виховання принцип всезагальності естетичного виховання і художньої освіти. Естетичне виховання багато в чому визначає поведінку людини, її моральний рівень. Воно внутрішньо збагачує студентів і сприяє моральному вдосконаленню.

Навчання студентів закладів вищої освіти ставить перед викладачем нові важливі завдання. Це відповідальний період формування смаків та уподобань особистості, її естетичної культури.

У сучасній педагогіці розроблені різні шляхи та засоби реалізації естетичного компонента виховання на занятті та в позаурочній діяльності. У широкому розумінні естетичний вплив має вся діяльність викладача, його спілкування зі студентами. Проте особливе місце у вихованні естетичної особистості займає вплив мистецтва, яке втілює в собі естетичну категорію прекрасного. Тому естетичне виховання під час вивчення літератури розглядається найчастіше як використання творів мистецтва та залучення студентів до творчості під час роботи над літературним матеріалом.

Естетичне виховання на заняттях з літератури можна розглядати і як самоціль, тобто як компонент загально-виховної системи, і як мотиваційний

засіб, що сприяє вивченню самої літератури. Це зумовлено високим мотиваційним потенціалом естетичного виховання та широкими можливостями, які надає для цього вивчення літератури. Сприйняття краси – це перший ступінь у вихованні почуттів, емоційної чуйності. Тільки на емоційній основі встановлюються міцні зв'язки людини з навколишнім світом. Лише такий навчальний процес, що приносить студентові емоційне та естетичне задоволення може бути успішним та забезпечити високий рівень навчальних досягнень.

Залучаючи студентів до вивчення літератури, треба зважати на те, що в основі навчання повинне лежати емоційне, активне сприйняття художніх творів. Всі враження, уявлення і знання, які пройшли через душу і серце студента, стають його власними знаннями, власною точкою зору, його думками і переконаннями, його відношенням до добра і зла, прекрасного і потворного, що і визначає етичну позицію людини. Таким чином, естетичне виховання – невід'ємна частина процесу вивчення літератури.

В ході дослідження встановлено, що не всі студенти вміють сприймати мистецтво. Адже можна дивитися і не бачити, можна бачити і не розуміти, а коли не розумієш, залишаєшся байдужим. Так і студенти: причина їхньої байдужості до класичної музики, літератури та живопису, культури як своєї, так і інших народів – невідповідність до художнього сприймання твору, недорозвиненість естетичної культури. Спостереження свідчать, що інтереси та переваги більшості студентів обмежені не дуже високим рівнем. У студентів переважають прагматичні орієнтації, відсутні вміння вступати до процесу художнього спілкування, не прослідковується зв'язок між морально-естетичною свідомістю та морально-естетичною поведінкою. Між тим, вони доброзичливо ставляться до мистецтва, відчувають недостачу його впливу і бажають отримати відповідну освіту. Слід відзначити, що їх інтереси до кіно, телебачення, естрадної музики започатковані доступністю та широкою популярністю цих видів мистецтва. Слід сказати, за межею інтересів багатьох студентів залишені види мистецтв, які мають значний виховний вплив на

особистість (декоративне, прикладне, архітектура, скульптура, хореографія тощо), тобто ті види художньої творчості, які не входять до навчальних програм навчальних закладів. А тому, у процесі навчання літератури необхідною умовою має бути врахування цього недоліку та прагнення залучити студентів до різних видів мистецтва, усвідомлюючи їх морально-естетичну вартість.

Результати дослідження довели, що викладання літератури у ЗВО вимагає використовувати для роботи над літературним матеріалом тексти, що мають естетичну вагу; реалізовувати країнознавчу спрямованість занять з літератури шляхом ознайомлення студентів із досягненнями мистецтва та культури країн, письменники й твори яких вивчаються; створювати ситуації, в яких студенти мають висловити своє сприйняття, оцінку тих чи інших літературних творів.

З'ясовано, що ефективність естетичного виховання студентів ЗВО засобами літератури залежить від: урахування вікових особливостей студентів; створення емоційної атмосфери на заняттях, умов для дискусії; подання цікавої інформації з біографії письменників, що сприятиме підвищенню інтересу до художніх творів; ретельного аналізу текстів літературних творів; приділення уваги описам природи у творах; зв'язку художнього світу літературного твору з реальним світом, у якому живуть студенти; використання різних жанрів мистецтва у процесі викладання літератури; систематичного проведення занять з літератури рідного краю.

Отже, вивчення літератури дає широкі можливості щодо естетичного виховання студентів і важливою задачею викладача є використання цих можливостей та свідомо й цілеспрямована робота з формування естетичної особистості студента.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко Т. І. Проблема виховання естетичного в українському культурному дискурсі в період глобалізації та інформаційної революції. *Гілея. Філософські науки*. 2010. Вип. 42. С. 305-312.
2. Артеменко М. М. Природа і естетичне виховання учнів. Київ : Радянська школа, 1984. 80 с.
3. Бандура О. М. Міжпредметні зв'язки в процесі вивчення української літератури. Київ : Радянська школа, 1984. 157 с.
4. Батрак Т. В. Естетичне виховання студентів засобами зарубіжної художньої культури як міждисциплінарна проблема. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2015. №1. С. 195-201.
5. Белкіна Е. Виховання мистецтвом. *Мистецтво та освіта*. 2001. № 2. С. 36-38.
6. Білянська О. В., Григораш О. С. Естетичне виховання школярів. Харків : Наука, 2009. 259 с.
7. Бітаєв В. Естетичне виховання і гуманізація особи : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.08. Луганськ, 2004. 37 с.
8. Бойчук В. Б. Аспекти педагогічного естетичного виховання студентів медичного університету. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/354855274.pdf>.
9. Бороденко К. М., Литвин А. Д., Овдієв В. Г., Петров М. С. Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1992. № 5. С. 2-10.
10. Бугайко Т. Ф., Бугайко Ф. Ф. Навчання і виховання засобами літератури. Київ : Радянська школа, 1973. 101 с.
11. Бурлака Ю. С. Естетичне виховання студентів класичних університетів засобами музичної субкультури. *Педагогічні науки*. 2010. URL:

<https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/399/363>.

12. Вітвіцька С. С. Основи педагогіки вищої школи : методичний посібник для студентів магістратури. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.

13. Волошина Н. Й. Естетичне виховання у процесі вивчення літератури. Київ : Радянська школа, 1985. 104 с.

14. Гіптерс З. Мистецтво як засіб художньо-естетичного виховання. *Рідна школа*. 2001. № 9. С. 60.

15. Глазунова Л. О. Естетичне виховання студентської молоді. *Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 22-23 трав. 2014 р.). Житомир, 2014. С. 203-208.

16. Гринюк С. Виховуємо естетично у вищій школі на заняттях іноземної мови. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2009. № 2. URL: <https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/issue/view/92>.

17. Грищенко Т. Естетичне виховання студентської молоді в системі педагогічної освіти України. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2019. № 6 (98). С. 171-183.

18. Духовно-моральне виховання особистості : теорія та практика : наук.-метод. посіб. / за заг. ред. Л. М. Михайлової. Харків : «Друкарня Мадрид», 2019. 250 с.

19. Іванченко А., Каменська Н. Література і виховання. Київ : Радянська школа, 1989. 223 с.

20. Інспекторова Т. Особливості естетичного виховання дошкільників засобами музики. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2009. Вип. 2. С. 133-138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2009_2_19.

21. Калашник Н. Г. Естетичні смаки і формування особистості. Харків : Колегіум, 2008. 276 с.

22. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії : навч.-метод. посіб.

Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.

23. Каменська Н. П. Виховати людину. Київ : Наука, 2002. 123 с.

24. Коваль Л. Г. Естетичне виховання школярів. Київ : Наука, 2009. 198 с.

25. Корольова І. І. Естетичне виховання студентів вищих педагогічних навчальних закладів у процесі культуротворчої діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Умань, 2012. 200 с.

26. Кохан І. І. Естетичне виховання у процесі особистісного та професійного розвитку майбутнього фахівця. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2013. № 1 (14). С. 117-119.

27. Левківський М. В. Формування естетичної культури майбутніх вчителів засобами краєзнавства. *Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку*. Житомир, 2012. С. 402-410.

28. Масол Л. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України. *Шкільний світ*. 2002. Березень. С. 1-16.

29. Нечепоренко М. В. Про естетичне виховання у класичному університеті. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2013. № 33. С. 159-168.

30. Оніщенко О. Естетичне виховання: традиції та сучасність. *Мистецтво та освіта*. 1998. № 3. С. 2-6.

31. Панченко В. Естетика в сучасній культурі. *Мистецтво та освіта*. 1997. № 2. С. 2-4.

32. Пирогова Т. Проблема виховання естетичної культури майбутніх педагогів. *Вища освіта України*. 2019. № 1. С. 75-81.

33. Піддубна О. М. Розвиток творчих здібностей студентів у процесі вивчення предметів «малюнок» й «живопис» при виконанні начерків. *Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку*. Житомир, 2012. С. 410-416.

34. Пультер С. Методика викладання української літератури. Тернопіль : Знання, 2004. 143 с.

35. Силко Р. М. Особливості естетичного виховання студентів засобами

музейної педагогіки. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=956.

36. Сірант Н. Дитина як суб'єкт естетичного виховання в контексті викликів сьогодення. *Гірська школа українських Карпат*. 2018. № 19. С. 18-22.

37. Степанишин Б. Викладання української літератури в школі : методичний посібник для вчителя. Київ : РВЦ «Проза», 1995. 256 с.

38. Строгаль Т. Ю. Формування емоційно-естетичного досвіду підлітків на уроках музики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2017. 273 с.

39. Сургай С. О. Естетичне виховання студентської молоді засобами масової інформації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Луганськ, 2010. 214 с.

40. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості ; Духовний світ школяра ; Методика виховання колективу : Вибрані твори : у 5 т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 1. 653 с.

41. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям ; Народження громадянина ; Листи до сина : Вибрані твори : у 5 т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3. 668 с.

42. Шаповалова Е. О., Яковенко П. М. Формування почуття прекрасного на уроках літератури. Київ : Радянська школа, 1987. 120 с.

43. Шарата Н., Кедіс О. Художньо-естетичне виховання студентської молоді миколаївського національного аграрного університету. *Науковий вісник МДУ імені В.О.Сухомлинського*. 2018. Вип. 1 (60). С. 398-402.

Додаток А

Анкета

1. Чи подобається Вам читати описи пейзажів у книгах?

- а) подобається;
- б) дивлячись який опис;
- в) ні, завжди їх пропускаю.

2. Чи було так, що, прочитавши опис якогось пейзажу в літературному творі, Ви почали звертати увагу на навколишню природу і помічати красу навколо себе? Наведіть приклади.

- а) так, звісно;
 - б) не спостерігав за собою, але, гадаю, таке можливе;
 - в) ні, не було.
-
-

3. Під час читання літератури рідного краю, опис будь-яких пам'яток, чи викликає це у Вас бажання відвідати описувані місця? Наведіть приклади.

- а) так, я зазвичай так і роблю;
 - б) якщо я матиму можливість, так;
 - в) ні, це мені не цікаво.
-
-

4. Чи допомагає Вам література більше розуміти мистецтво та розширювати свої знання у цій галузі? Наведи приклади.

- а) так, звісно;
 - б) напевно, так, адже між усіма жанрами мистецтва існує взаємозв'язок;
 - в) ні, читання – це лише читання.
-
-

5. Чи впливають ліричні твори на Ваше почуття прекрасного?

- а) так, я завжди пропускаю все через себе;
- б) скоріше так, ніж ні;
- в) ні, мені це просто тексти.

6. Чи складали Ви колись вірші?

- а) так, часто пишу вірші;
- б) пробував, але дуже виходить;
- в) ні, ніколи.

7. Чи є у Вам улюблені письменники та поети? Назвіть цих авторів та свої улюблені твори.

- а) звісно, є;
 - б) якщо добре подумати, можна назвати;
 - в) не замислювався; напевно ні.
-

8. Як Ви оцінити свої знання в галузі класичної музики?

- а) я знаю багатьох композиторів та люблю їх твори;
- б) дещо знаю, але не дуже добре в цьому розуміюся;
- в) я взагалі не цікавлюсь класичною музикою.

9. Ви дізналися, що вірш, що вивчається, покладено на музику, чи цікаво Вам прослухати цей музичний твір?

- а) звісно, мені це цікаво;
- б) як знайду, то послухаю;
- в) ні, не збираюся цього робити.

10. Чи любите Ви малювати і чи добре Ви малюєте?

- а) так, малюю добре;
- б) люблю, але хотілося б вміти малювати краще;
- в) ні.

11. Чи допомагають гарні ілюстрації глибше сприймати художній твір та розуміти героїв?

- а) звичайно, мені так легше та цікавіше читати;
- б) зазвичай я не звертаю на це уваги, але, мабуть, так;
- в) ні, мені все одно.

12. Чи любите Ви дивитися фільми, зняті за сюжетом літературних творів? Наведи приклади.

- а) ні, я більше люблю читати книги;
 - б) так, це цікаво: порівняти свою картину з баченням режисера;
 - в) звичайно, краще подивитися фільм, аніж витратити час на читання книги.
-

13. Чи важливо для Вас, щоб актори, які грають у фільмах, знятих за мотивами літературних творів, були гарними? Наведіть приклади невідповідностей.

- а) звичайно, інакше я не сприймаю фільм та героїв;
 - б) напевно, так, хоч, я подивлюся фільм у будь-якому випадку;
 - в) ні, для мене це не має значення.
-

14. Чи подобається Вам відвідувати театр і дивитися вистави? Назвіть побачені постановки.

- а) дуже подобається;
 - б) залежить від вистави;
 - в) ні, не подобається.
-

15. Чи пішли би Ви на спектакль за мотивами літературного твору, що вивчається? Висловіть побажання.

- а) звичайно, синтез літератури та театру – це чудово;
- б) якщо вийде, то так;

в) ні.

16. Чи знаєте Ви різні напрями в образотворчому мистецтві, чи віддаєте перевагу якомусь напрямку чи конкретному художнику? Якому?

- а) так, я досить багато знаю про це, я маю улюблених художників;
 - б) мені подобаються деякі роботи художників, але я слабо в цьому розуміюся;
 - в) я не цікавлюся образотворчим мистецтвом.
-
-

17. Чи вважаєте Ви прекрасними ідеали класичної літератури по відношенню до сучасних?

- а) так, я повністю приймаю ідеали того часу;
- б) якісь – так, якісь – ні;
- в) ні, мені й зараз добре.

18. Чи відчуваєте Ви почуття радості та насолоди, коли читаете цікаву для Вас книгу? Наведіть приклади.

- а) звісно, для мене це велике задоволення;
 - б) я відчуваю нейтральні почуття;
 - в) ні, я взагалі читаю лише тому, що це потрібно за програмою.
-
-

19. Чи важливо Вам, щоб заняття з літератури проходило емоційно?

- а) так, тоді заняття проходить цікавіше;
- б) скоріше так, ніж ні;
- в) мені все одно.

20. Якщо біографія письменника Вам цікава, чи спонукає це Вас уважніше вивчати його твори?

- а) звісно так;

б) який завжди;

в) ні.

21. Чи вважаєте Ви фільм «Доріан Грей» відповідним естетичним уявленням Оскара Уайльда?

а) ні;

б) гадаю, письменник був би проти такої екранізації;

в) так.

22. Чи подобаються Вам описи сцен насильства у літературних творах?

а) ні, я цього не люблю;

б) я не приймаю все близько до серця;

в) так, тільки заради них варто читати;

23. Чи подобаються Вам твори, сюжет яких пов'язаний із предметами мистецтва? Наведіть приклади.

а) так, це цікаво та цікаво;

б) дивлячись з якими;

в) ні, це не цікаво.

За кожну відповідь «а» – 10 балів, «б» – 5 балів, «в» – 0 балів. Кількість набраних балів від 75 до 100 свідчить про високий рівень розвитку естетичної культури студентів; 50 – 75 балів – свідчення того, що рівень розвитку естетичної культури студентів не дуже високий, але у них є добрий потенціал для подальшого розвитку. Кількість балів менше ніж 50 є тривожною ознакою і говорить про те, що необхідно приділяти більше уваги естетичному вихованню студентів.